

บทที่ 2

ภูมิอากาศร้อนชื้นกับภูมิปัญญาของเรือนไทยภาคกลาง

การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะความเหมือนและความต่างของภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาความร้อนชื้นของเรือนกะเหรี่ยงและเรือนไทยภาคกลาง ทำให้ต้องศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องไว้เป็นพื้น โดยลำดับเนื้อหา ดังนี้

- 2.1 ภูมิอากาศร้อนชื้น:ความเข้าใจในทางภูมิศาสตร์และสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม เป็นสาระนำที่ครอบคลุมเนื้อหาเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องภูมิอากาศร้อนชื้นดังนี้
  - 2.1.1 ภูมิอากาศร้อนชื้น : ดินฟ้าอากาศภายใต้เขตร้อนและอิทธิพลของลมมรสุม
  - 2.1.2 ภูมิอากาศร้อนชื้นในเขตภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย
  - 2.1.3 สรุปลักษณะสำคัญในเรื่องภูมิอากาศร้อนชื้นที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม
- 2.2 ลักษณะเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยม เป็นงานทบทวนวรรณกรรมสรุปลักษณะเรือนไทยภาคกลางเพื่อใช้เป็นภาพตัวอย่างในการพรรณนาภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาความร้อนชื้น
- 2.3 พรรณนาภูมิปัญญาของเรือนไทยภาคกลางในการแก้ปัญหาความร้อนชื้น

2.1 ภูมิอากาศร้อนชื้น : ความเข้าใจในทางภูมิศาสตร์และสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม

2.1.1 ภูมิอากาศร้อนชื้น : ดินฟ้าอากาศภายใต้เขตร้อนและอิทธิพลของลมมรสุม

"ภูมิอากาศร้อนชื้น" เป็นคำที่นักภูมิศาสตร์ไทยและความเข้าใจของคนไทยโดยทั่วไปใช้หมายถึงลักษณะภูมิอากาศของประเทศไทยโดยทั่วไป เป็นลักษณะที่กำหนดจาก *อุณหภูมิอากาศ* และ *ความชื้น* ซึ่งในทางภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิอากาศอย่างที่เราเรียกว่า "ร้อนชื้น" หรือหมายถึงการมีสภาพมีอากาศที่ร้อนเฉลี่ยแล้วสูงเกือบตลอดทั้งปี และมีช่วงอากาศชื้น มีฝนตกชุกตามฤดูกาล มิได้มีเฉพาะบริเวณที่เป็นประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นลักษณะภูมิอากาศที่ปรากฏอยู่ในอีกหลายพื้นที่ ในหลายประเทศ และในทวีปต่างๆทั่วโลก ได้แก่ ประเทศที่เป็นหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ต่อเนื่องไปถึงตอนบนของทวีปออสเตรเลีย, ตอนใต้ของประเทศอินเดีย, ตอนบนของทวีปอเมริกาใต้ในประเทศ บราซิล โคลัมเบีย และตอนกลางของทวีปแอฟริกาในกลุ่มประเทศในจีเรีย กานา คองโก ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดล้วนแล้วแต่ตั้งอยู่ในเขตร้อนของโลก (Tropical zone) คือบริเวณใกล้เส้นศูนย์สูตร (Equator) หรือบริเวณที่อยู่ระหว่างเส้นเขตร้อนเหนือและใต้ (Tropic of Cancer และ Tropic of Capricorn) ในละติจูดที่ 23 องศา 27 ลิปดา เหนือ และ 23 องศา 27 ลิปดา ใต้ ซึ่งอากาศในบริเวณดังกล่าวนี้จะร้อนกว่าพื้นที่อื่นๆของโลกที่อยู่เหนือเส้นเขตร้อนเหนือขึ้นไปทางขั้วโลกเหนือและที่อยู่ใต้เส้นเขตร้อนใต้ลงไปถึงขั้วโลกใต้ เพราะพื้นที่เขตร้อนเป็นบริเวณที่ได้รับแสงอาทิตย์มากกว่าเขตอื่นๆ ทำให้ได้รับความร้อนโดยเฉลี่ยแล้วสูงเกือบตลอดทั้งปี อีกทั้งยังมีระยะเวลากลางวันกับกลางคืนเกือบจะเท่ากันตลอดทั้งปี ซึ่งแตกต่างกับประเทศที่ตั้งอยู่บริเวณละติจูดที่อยู่เหนือเส้นเขตร้อน เหนือ-ใต้ ขึ้นไป ที่ในช่วงฤดูใบไม้ร่วงและฤดูหนาวจะมีกลางวันสั้นมาก จึงได้รับความร้อนจากแสงอาทิตย์ไม่มากนักในแต่ละวัน

นอกจากนี้ ด้วยลักษณะภูมิประเทศและตำแหน่งที่ตั้งของประเทศในเขตร้อนส่วนใหญ่ติดกับมหาสมุทร ดังเช่นประเทศไทยอยู่ในคาบสมุทรอินโดจีน ซึ่งเป็นคาบสมุทรที่อยู่ระหว่างทะเล มหาสมุทร กับแผ่นดินใหญ่ในทวีปเอเชีย ทำให้อุณหภูมิบนแผ่นดินและผิวน้ำมีความแตกต่างกันระหว่างในฤดูกาลต่างๆ อุณหภูมิที่แตกต่างกันนั้นทำให้เกิดหย่อมความกดอากาศที่แตกต่างกัน หย่อมความกดอากาศที่แตกต่างกันทำให้เกิดการเคลื่อนที่ของลมประจำระหว่างฤดูกาลระหว่างแผ่นดินกับมหาสมุทรในภูมิภาคนี้ซึ่งเรียกว่า "ลมมรสุม" (Monsoon*) ซึ่งลมมรสุมนี้เมื่อพัดผ่านมหาสมุทรก็จะนำความชื้นมาตก และถ้าพื้นที่ใดมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหมู่เกาะก็จะได้รับความชื้นและมีฝนตกชุกยาวนานกว่าพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากลมมรสุมที่พัดทั้งจากภาคพื้นทวีป และภาคพื้นมหาสมุทรที่พัดผ่านน่านน้ำจะนำฝนมาตกด้วยกันทั้งขึ้นทั้งร่องนั่นเอง ดังเช่นภาคใต้ของประเทศไทย โดยเฉพาะเกาะสมุย เป็นต้น

---

*ลมมรสุม, มรสุม (Monsoon): ลมประจำฤดู มาจากคำว่า "mausim" ในภาษาอาหรับแปลว่า ฤดูกาล ลมมรสุมเกิดขึ้นเนื่องจากความแตกต่างระหว่างอุณหภูมิของพื้นดินและพื้นน้ำทำนองเดียวกันกับลมบกลมทะเล ในฤดูหนาวอุณหภูมิของดินภาคพื้นทวีปเย็นกว่าอุณหภูมิของน้ำในมหาสมุทรที่อยู่ใกล้เคียง อากาศเหนือพื้นน้ำจึงมีอุณหภูมิสูงกว่าและลอยตัวขึ้นสูงเบื้องบน อากาศเหนือทวีปซึ่งเย็นกว่าจึงไหลไปแทนที่ ทำให้เกิดเป็นลมพัดออกจากทวีป พอถึงฤดูร้อนอุณหภูมิของดินภาคพื้นทวีปร้อนกว่าน้ำในมหาสมุทร เป็นเหตุให้เกิดลมพัดไปในทิศทางตรงกันข้าม... (มยุ วลัยะเพ็ชร และวัลลภา พินัยนิติศาสตร์, 2508: 238-239)

เพราะฉะนั้นลักษณะภูมิอากาศที่เรียกว่าร้อนชื้นในความหมายโดยทั่วไปในทาง ภูมิศาสตร์หมายถึงลักษณะภูมิอากาศในบริเวณที่อยู่ในเขตร้อนเพราะเป็นบริเวณที่ได้รับความร้อน จากแสงอาทิตย์หรือมีอุณหภูมิของอากาศสูงเกือบตลอดทั้งปี ในขณะที่เดียวกันก็ได้รับความชื้นจาก อิทธิพลของลมมรสุมที่พัดผ่านมหาสมุทรนำความชื้นมาตกเป็นฝนตามฤดูกาล

ภูมิอากาศร้อนชื้นของประเทศไทย

ประเทศไทยมีลักษณะภูมิอากาศอย่างที่เรียกว่าร้อนชื้นนี้ด้วย เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งของ ประเทศไทยคือพื้นที่ระหว่างละติจูดที่ $5^{\circ} 37'$ และ $20^{\circ} 27'$ เหนือ และระหว่างเส้นแวงที่ $97^{\circ} 22'$ และ $105^{\circ} 37'$ ตะวันออก ตั้งอยู่ในเขตภูมิอากาศร้อนของโลกและอีกทั้งมีภูมิประเทศตอนบนติดกับภาคพื้นทวีปขนาดใหญ่หรือ ที่เรียกว่าทวีปยูเรเชีย ส่วนทางตอนล่างของประเทศเป็นคาบสมุทรที่ยื่นเข้าไปในผืนน้ำที่กว้างใหญ่คือ มหาสมุทร อินเดียในทางตอนใต้และมีมหาสมุทรแปซิฟิกอยู่ทางด้านตะวันออก จากสภาพความแตกต่างของภาคพื้นดิน และภาคพื้นน้ำอันกว้างใหญ่นี้เองจึงทำให้เกิดสภาพอุณหภูมิของอากาศระหว่างพื้นดินและผืนน้ำแตกต่างกัน มาก ในช่วงฤดูหนึ่งๆ ทั้งนี้ยังอาจเป็นผลมาจากการเคลื่อนที่ขึ้นลงของแสงดังของดวงอาทิตย์ในรอบปีจึงทำให้เกิดมีลมประจำฤดูพัดอยู่ในบริเวณนี้ กล่าวคือในช่วงฤดูร้อนของซีกโลกเหนือจะมีลมพัดจากภาคพื้นน้ำเข้าสู่ แผ่นดิน เนื่องจากทิศทางการพัดของลมในแต่ละบริเวณแตกต่างกันออกไป เพื่อความสะดวกจึงเรียกลมชนิดนี้ ว่า "ลมมรสุมฤดูร้อน" แต่ลมชนิดนี้เมื่อพัดผ่านประเทศไทย จะมีทิศทางการพัดอยู่ในแนวทิศตะวันตกเฉียงใต้ มายังตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้นคนไทยโดยทั่วไปจึงเรียกชื่อลมนี้ว่า "ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้" ลมตะวันตกเฉียงใต้นี้เป็นลมร้อนที่พัดจากภาคพื้นมหาสมุทรเข้าสู่พื้นดิน จึงเต็มไปด้วยไอน้ำและความชุ่มชื้น ทำให้น้ำฝนมาตกแผ่กระจายไปทั่วบริเวณตลอดระยะเวลาที่ลมนี้พัดในฤดูร้อนตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมจนถึง กันยายน ตรงกันข้ามในช่วงฤดูหนาวพื้นแผ่นดินของทวีปเป็นแหล่งของความหนาวเยือกเย็น อุณหภูมิลดต่ำลง มีความกดอากาศสูง ส่วนบริเวณพื้นน้ำทางใต้มีลักษณะตรงกันข้าม ทำให้เกิดลมประจำฤดูพัดจาก ภาคพื้นทวีปลงสู่ภาคพื้นมหาสมุทร ลมนี้เป็นลมเย็นและแห้ง ที่พัดมาจากแผ่นดินใหญ่ในไซบีเรีย และจีน พัด ผ่านประเทศไทยในราวเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ ดังนั้นเมื่อลมนี้พัดผ่านบริเวณใดจะทำให้อุณหภูมิของ อากาศที่ลมพัดผ่านลดต่ำลงและมีความแห้งแล้งเกิดขึ้น ยกเว้นในกรณีที่ลมนี้พัดผ่านพื้นน้ำจะทำให้ลมมีความ ชุ่มชื้นและทำให้เกิดฝนตกได้เช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ในตอนต้นฤดูหนาวที่ลมนี้พัดผ่านอ่าวไทย จะทำให้เกิด สภาพะฝนตกหนักในบริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันออกของประเทศไทยเป็นต้น ลมนี้โดยทั่วไปจะเรียกว่า "ลมมรสุม ฤดูหนาว" แต่เนื่องจากลมนี้เมื่อตอนพัดผ่านประเทศไทย มีทิศทางการพัดจากตะวันออกเฉียงเหนือไปยัง ตะวันตกเฉียงใต้ ดังนั้นคนทั่วไปจึงเรียกลมนี้ว่า "ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ" ลมมรสุมทั้งสองชนิดนี้มี อิทธิพลต่อสภาพลมฟ้าอากาศของประเทศไทยมาก และนอกจากนี้ในช่วงเดือนมีนาคมและเมษายน จะมีลม ประจำถิ่นที่พัดจากอ่าวไทยพัดเข้าสู่ภาคพื้นดินของประเทศไทย ลมนี้เป็นลมเย็นจึงช่วยบรรเทาความร้อนในช่วง ฤดูร้อนได้เป็นอย่างดี ลมนี้มีชื่อเรียกว่า "ลมตะเภา" เป็นลมที่พัดนำลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้เข้ามา³

³ วิชัย เทียนน้อย, ภูมิอากาศวิทยา(กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.), หน้า 245-246.

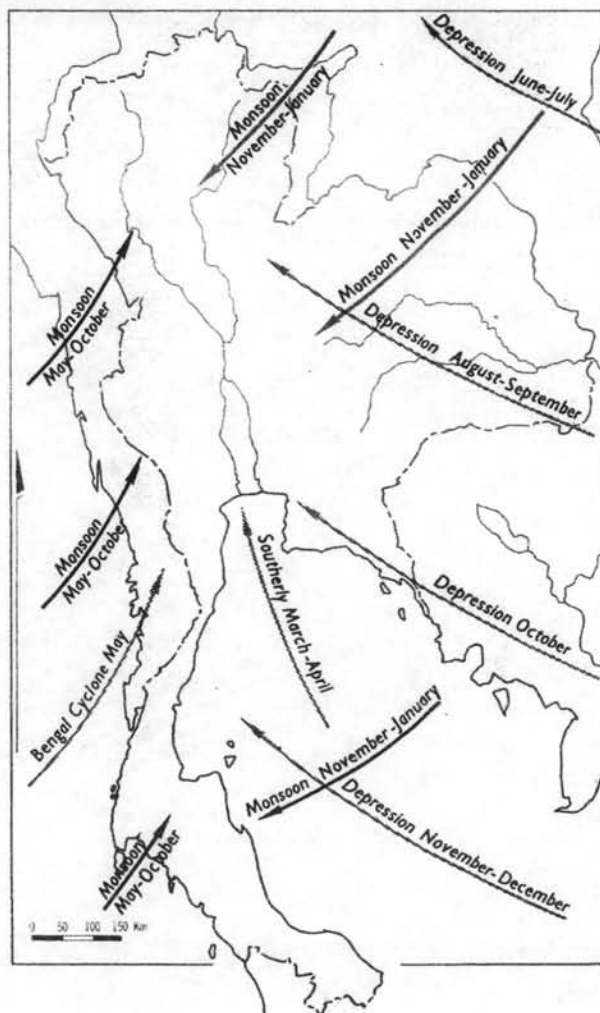

ภาพที่ 1 (บน) แสดงสภาพแวดล้อมสัมพันธ์
ของประเทศไทย

ภาพที่ 2 (ขวา) แสดงทิศทางของลมมรสุมและ
กระแสน้ำที่พัดเข้าสู่ประเทศไทย
(แหล่งที่มา: Sternstein, 1976: 24)

PREVAILING WINDS AND DEPRESSIONS

- Moisture laden winds
- Moistureless winds
- Land above 500 metres

จากอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ประเทศไทยดูคล้ายกับว่ามีฤดูกาลโดยทั่วไปอยู่ 3 ฤดู คือ ฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน ใน 3 ฤดูนี้ฤดูฝนนับว่าเป็นฤดูที่มีระยะเวลาช้านานกว่าฤดูอื่นๆ คือประมาณ 5 – 6 เดือน(ในภาคกลาง) ส่วนฤดูหนาวและฤดูร้อนมีระยะเวลาสั้นประมาณฤดูละ 3 เดือน เป็นฤดูที่มีฝนตกน้อย และเนื่องจากเป็นระยะเวลาที่ต่อเนื่องกันไปรวม 6 เดือน จึงทำให้เห็นความแห้งแล้ง โดยเฉพาะในดินแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ฤดูกาลในประเทศไทยออกเป็น 3 ฤดู ในรายละเอียดดังนี้⁴

1. **ฤดูฝน** หรือฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เป็นฤดูที่มรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดเข้าสู่ประเทศไทย โดยเริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคม และจะไปสิ้นสุดประมาณกลางเดือนตุลาคม เป็นฤดูที่มีระยะเวลาช้านานถึง 5 เดือน แต่ในภาคใต้ในเดือนตุลาคมและเดือนพฤศจิกายนยังมีฝนตกชุกอยู่ ฤดูนี้ในดินแดนตั้งแต่ภาคกลางขึ้นไป ฝนจะตกชุกในเดือนสิงหาคมและกันยายน ส่วนภาคใต้ของประเทศตั้งแต่ก้นอ่าวไทยลงไป ฝนจะตกชุกประมาณกลางเดือนตุลาคมเป็นต้นไป เป็นระยะที่ลมจะเปลี่ยนจากตะวันตกเฉียงใต้เป็นตะวันออกเฉียงเหนือ ในปลายเดือนตุลาคมฝนทางภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะหมดลง และจะตกประปรายในภาคกลาง เป็นระยะหัวต่อของฤดู ฝนส่วนใหญ่จะเลื่อนไปตกในบริเวณอ่าวไทยและภาคใต้ในเดือนพฤศจิกายน ฤดูฝนในตอนเหนือของประเทศไทยสิ้นสุดตั้งแต่เดือนนี้เป็นต้นไป

ในภาคใต้ฤดูฝนจะมีลักษณะแตกต่างจากภาคอื่นโดยมีฝนเป็นสองช่วง ช่วงหนึ่งอยู่ในระยะมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ คือจากเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม จะมีฝนตกชุกทางฝั่งตะวันตกของภาค ซึ่งเป็นด้านต้นลมรับมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ โดยมีแนวเขาภูเก็ตรับปะทะลมอย่างเต็มที่ ฝนจะตกทางด้านหน้าของภูเขามากดังกล่าวแล้ว ส่วนอีกช่วงหนึ่งอยู่ในระยะมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือจากเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ จะมีฝนตกชุกทางฝั่งตะวันออกของภาค ซึ่งเป็นด้านที่รับลมมรสุมนี้ อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงมาทางใต้ ความแตกต่างของฤดูมรสุมทั้งสองช่วงดังกล่าวนี้มีผลทำให้ฤดูกาลเพาะปลูกของชายฝั่งทั้งสองของภาคใต้แตกต่างกันไปบ้าง

2. **ฤดูหนาว** หรือฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีระยะเวลายาวประมาณ 3 เดือน ระหว่างเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์

ในระยะระหว่างกลางเดือนตุลาคมไปจนถึงเดือนพฤศจิกายนเป็นเวลาประมาณ 2 สัปดาห์ เป็นระยะเปลี่ยนฤดูจากฤดูฝนเป็นฤดูหนาว ซึ่งอากาศอยู่ในลักษณะเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน อาจจะมีฝนตกได้ในบางวัน และอาจจะมีลักษณะอากาศหนาวได้ในบางครั้งคราว อากาศหนาวของประเทศไทยมีระยะเวลสั้นๆ และอากาศไม่สู้หนาวเย็นมากนัก เนื่องจากรูปร่างของประเทศเป็นคาบสมุทรยาวยื่นล้ำไปทางใต้ ทำให้ภาคใต้มีอากาศแตกต่างไปจากภาคอื่นๆของประเทศ ภาคที่มีอากาศหนาวเย็นจริงๆมีเพียง 2 ภาคคือ ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนภาคกลางมีอากาศไม่สู้หนาวเย็น ภาคใต้และอ่าวไทยฝั่งตะวันออกนั้นอยู่ใกล้ทะเลจึงไม่มีอากาศหนาวเย็นของฤดู

⁴ สวาท เสนานรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 5(กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2529), หน้า 54-56.

หนาว ความหนาวเย็นในประเทศไทยมิใช่เนื่องจากแผ่นดินรับรังสีจากดวงอาทิตย์น้อยลง หรือการแผ่รังสีของผิวพื้นดินมีมากขึ้น ดังเช่นประเทศในละติจูดสูงหรือละติจูดกลาง แต่ประเทศไทยอยู่ในละติจูดต่ำ อยู่ใกล้เส้นศูนย์สูตร ฉะนั้นในฤดูหนาวจึงไม่หนาวมากนัก และระยะเวลาการแผ่รังสีของผิวพื้นดินในเวลากลางคืนก็ไม่ขยายเวลาไปมาก อากาศของประเทศไทยจึงไม่หนาวเย็นแต่หนาวเป็นครั้งคราว เมื่อบริเวณความกดอากาศสูงในตอนเหนือของประเทศจีนและไซบีเรียทวีกำลังแรงขึ้นและแผ่ลงมาทางใต้จนถึงประเทศไทย ทำให้มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดจากประเทศจีนสู่ประเทศไทยมีกำลังแรงขึ้น พาเอาความหนาวเย็นจากพื้นแผ่นดินใหญ่ของประเทศจีนและไซบีเรียลงมาด้วย ทำให้อากาศในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศหนาวเย็นลงชั่วระยะเวลาหนึ่งประมาณ 3-4 วัน ส่วนภาคกลางนั้นได้รับปลายลมหนาวจึงไม่สู้หนาวเย็นมากนัก เมื่อบริเวณความกดอากาศสูงในประเทศจีนอ่อนกำลังลง มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือก็อ่อนตามไปด้วย อากาศก็กลับเข้าสู่สภาพเดิมตามปกติ ต่อเมื่อบริเวณความกดอากาศสูงในประเทศจีนทวีกำลังขึ้นอีก จึงมีลักษณะหนาวเย็นเกิดขึ้นอีกพักหนึ่ง เป็นเช่นนี้ตลอดไปจนถึงฤดูหนาว ฉะนั้นฤดูหนาวในประเทศไทยจึงไม่หนาวเย็นตลอดเวลา แต่มีลักษณะเช่นนี้เป็นพักๆ พักละ 3-4 วัน ตามระยะเวลาที่มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือมีกำลังแรงพัดลงสู่ประเทศไทย ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ใกล้อิทธิพลลมหนาวจึงมีอากาศหนาวมาก มีฤดูหนาวเย็นเด่นชัดมากกว่าภาคอื่นๆ ซึ่งอยู่ละติจูดต่ำลงมา

3. **ฤดูร้อน หรือฤดูหลังมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ** ในระยะเวลาที่มรสุมตะวันออกเฉียงเหนืออ่อนกำลังลงในเดือนกุมภาพันธ์ กระแสลมจากทะเลจีนใต้ก็เริ่มพัดเข้าสู่ประเทศไทยจากทิศใต้หรือตะวันออกเฉียงใต้ และเนื่องด้วยระยะนี้เป็นระยะเวลาที่แสงอาทิตย์เคลื่อนขึ้นอยู่ในละติจูดตรงกับประเทศไทย จึงเป็นช่วงเวลาประเทศไทยมีอากาศร้อนอบอ้าวมาก โดยเฉพาะเดือนเมษายนเป็นเดือนที่มีอากาศร้อนอุณหภูมิขึ้นสูงที่สุด เริ่มตั้งแต่ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงประมาณกลางเดือนพฤษภาคม รวมเวลาประมาณ 3 เดือน เนื่องจากมีระยะเวลาที่ไม่มีฝนตกต่อเนื่องกับฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จึงทำให้เห็นฤดูแล้งนานเด่นชัดรวมแล้วยาวพอๆกับฤดูฝน เป็นระยะเวลาที่มีสภาพตรงกันข้ามกับฤดูฝน พื้นดินแตกระแหง น้ำในแม่น้ำลำคลองหนองบึงเหือดแห้ง อากาศร้อนอบอ้าว พืชพรรณแห้งแล้งเพราะขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะพื้นแผ่นดินในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ในบริเวณภาคใต้ยังมีฝนตกไม่ขาดแคลนน้ำ เพราะอยู่ใกล้ศูนย์สูตร มีฝนแบบพาความร้อนมาตกเกือบตลอดปี และได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมที่พัดผ่านน่านน้ำนำฝนมาตกทั้งสองฤดู ทำให้มีระยะเวลาที่อากาศแห้งแล้งฝนไม่ตกสั้นมาก อากาศไม่ร้อนอบอ้าวเพราะอยู่ใกล้ทะเลได้รับอิทธิพลจากทะเลใกล้เคียง นับว่าระยะฤดูฝนทางภาคใต้ของประเทศไทยยาวผิดแผกจากภาคอื่นๆ

2.1.2 ภูมิอากาศร้อนชื้นในเขตภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย

ภูมิอากาศของประเทศไทยโดยทั่วไปแม้จะถูกเรียกว่าร้อนชื้นทั้งหมด แต่ในเขตภาคกลางและรวมถึงภาคตะวันตกก็มีลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้นที่แตกต่างไปจากภาคใต้ที่มีฝนตกชุก อากาศชื้นยาวนานกว่า เพราะลักษณะภูมิประเทศที่เป็นคาบสมุทรจึงได้รับความชื้นทั้งจากลมมรสุมฤดูร้อนและลมมรสุมฤดูหนาวที่พัดเอาความชื้นจากอ่าวไทยมาตกเป็นฝนอีกระลอกหนึ่ง จึงดูเหมือนมีฤดูฝนยาวนานกว่าฤดูแล้ง ส่วนใน

ภาคเหนือกลับมีลักษณะร้อนชื้นที่มีอากาศเย็นกว่าภาคกลางเล็กน้อยเนื่องจากอยู่ในตำแหน่งเส้นละติจูดสูงกว่าภาคกลาง การอธิบายลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้นที่ละเอียดย่อยลงไปถูกอธิบายได้จากแนวคิดในทางภูมิศาสตร์สมัยใหม่ที่ใช้ตัวแปรอุณหภูมิอากาศและปริมาณน้ำฝนเป็นเกณฑ์ ที่รู้จักในชื่อทางภูมิศาสตร์ว่า แนวคิดการแบ่งกลุ่มภูมิอากาศแบบคอปเฟิน* (Koppen system) ที่นิยามลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้น หมายถึงเขตภูมิอากาศที่มีอุณหภูมิเฉลี่ยของเดือนที่หนาวที่สุดสูงกว่า 18°C (64.4°F) เป็นเขตอากาศที่ไม่มีฤดูหนาว ปริมาณน้ำฝนตกมากโดยมีฝนตกน้อยที่สุดไม่ต่ำกว่า 35 นิ้ว (87.5 มม.) ต่อปี⁵ และภายใต้ลักษณะอากาศแบบร้อนชื้นยังแบ่งออกเป็นลักษณะย่อยที่แตกต่างกันออกไปอีก ได้แก่ ร้อนชื้นแบบสะวันนา, ร้อนชื้นแบบมรสุม, และ ร้อนชื้นแบบป่าฝน ตามที่กรมอุตุนิยมวิทยาลักษณะภูมิอากาศของประเทศไทย โดยใช้สถิติข้อมูลฝนและอุณหภูมิเฉลี่ยรายเดือนและรายปีของสถานีต่างๆในประเทศไทย คาบ 30 ปี (พ.ศ. 2499 – 2528) แบ่งลักษณะสภาพดินฟ้าอากาศของประเทศไทยโดยทั่วไปออกได้เป็น 2 แบบ⁶ คือ

1. ภูมิอากาศร้อนชื้นมีฤดูแล้งชัดเจนหรือแบบสะวันนา (Tropical Savanna Climate แทนด้วยสัญลักษณ์ "Aw" ตามลักษณะการจัดจำแนกของคอปเฟิน) เป็นลักษณะภูมิอากาศที่มีฤดูแล้งสลับกับฤดูฝนอย่างชัดเจน คือมีอย่างละประมาณ 6 เดือน กล่าวคือในช่วงที่ลมมรสุมฤดูร้อนพัดผ่านจะมีความชุ่มชื้นจากน้ำฝน ส่วนในช่วงลมมรสุมฤดูหนาวพัดผ่านสภาพภูมิอากาศจะแห้งแล้ง ซึ่งจะสังเกตเห็นว่าในช่วงเดือนพฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม และเมษายน ปริมาณน้ำฝนตกน้อยมาก แต่ในช่วงนี้อัตราการระเหยของน้ำสูงมาก ในเดือนเมษายนจะสูงทำให้เห็นฤดูแล้งชัดเจน ลักษณะอากาศแบบนี้พบในจังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกตอนบน ภาคใต้ตอนบน และบางส่วนของภาคใต้ตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และอำเภอหาดใหญ่

2. ภูมิอากาศร้อนชื้นแบบฝนมรสุม ((Tropical Monsoon Climate แทนด้วยสัญลักษณ์ "Am" ตามลักษณะการจัดจำแนกของคอปเฟิน) เป็นภูมิอากาศที่มีฝนตกชุกในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมีฤดูแล้งระยะสั้นๆ (จะมีแทรกอยู่อย่างน้อย 1 เดือนที่มีปริมาณน้ำฝนที่ตกต่ำกว่า 2.4 นิ้ว (62 มม.) ในช่วงฤดูหนาวระหว่างเดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ สภาพอากาศแบบนี้พบในจังหวัดต่างๆ ตามบริเวณชายฝั่งตะวันออก เช่น จันทบุรี ตราด และเป็นลักษณะภูมิอากาศที่พบอย่างกว้างขวางในบริเวณภาคใต้

นอกจากนี้นักภูมิศาสตร์บางท่านกำหนดลักษณะสภาพภูมิอากาศในบางพื้นที่ของประเทศไทยว่า มีลักษณะอากาศร้อนชื้นแบบป่าดงดิบ (Tropical Rainy Forest แทนด้วยสัญลักษณ์ "Af") ตามลักษณะการจำแนกประเภทอากาศของคอปเฟิน ซึ่งหมายถึงบริเวณที่มีอากาศแบบป่าฝนเมืองร้อนคือมีความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี (คือไม่มีเดือนใดเลยที่มีปริมาณน้ำฝนที่ตกต่ำกว่า 2.4 นิ้ว (62 มม.) ได้แก่บริเวณ

* ดูเพิ่มเติมเรื่อง แนวคิดการแบ่งกลุ่มภูมิอากาศแบบคอปเฟิน ในภาคผนวก ก.

⁵ วิชัย เทียนน้อย, ภูมิอากาศวิทยา, หน้า 163.

⁶ กองภูมิอากาศ กรมอุตุนิยม, "ภูมิอากาศของประเทศไทย" (2529), ใน วันทนีย์ ศรีรัฐ, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2539), หน้า 74-76.

คาบสมุทรภาคใต้ทางด้านชายฝั่งตะวันออกในจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี และนราธิวาส⁷ และ Sternstein(1976) กล่าวเพิ่มเติมในลักษณะสภาพภูมิอากาศบางส่วนของพื้นที่เป็นภูเขาทางด้านตะวันตกของภูมิภาคเหนือของประเทศไทยว่าคล้ายคลึงกับลักษณะภูมิอากาศแบบอบอุ่นชื้น (ใช้สัญลักษณ์ "Cw" ตามลักษณะการแบ่งประเภทของคอปเฟิน ซึ่งกำหนดว่ามีอุณหภูมิต่ำกว่า 18° แต่สูงกว่า 3° ในเดือนที่หนาว เป็นแถบอบอุ่นที่มีฝนตกและมีฤดูหนาวที่แล้ง) ตามที่คอปเฟินได้แบ่งเขตอากาศของทวีปเอเชียตั้งแต่ละติจูด $20^{\circ} - 25^{\circ}$ เหนือ เป็นเขตอากาศแบบ Cwa(อากาศอบอุ่นชุ่มชื้น ร้อนในฤดูร้อนแต่จะแห้งแล้งในฤดูหนาว) เขตอากาศแบบ Cw นี้จะเป็นเขตอากาศที่อยู่ถัดจากเขตอากาศแบบ Aw ไปทางขั้วโลกเหนือหรือทางขั้วโลกใต้ ทั้งในเอเชีย แอฟริกา อเมริกาใต้ และออสเตรเลีย ลักษณะอากาศทั้งสองนี้จะจัดรวมกันเป็นเขตอากาศร้อนที่มีฤดูแล้งสลับกับฤดูฝนก็ได้ ทั้งนี้เพราะอยู่ในกลุ่มอากาศอย่างเดียวกันและอยู่ในอิทธิพลของมวลอากาศร้อนเช่นเดียวกัน⁸

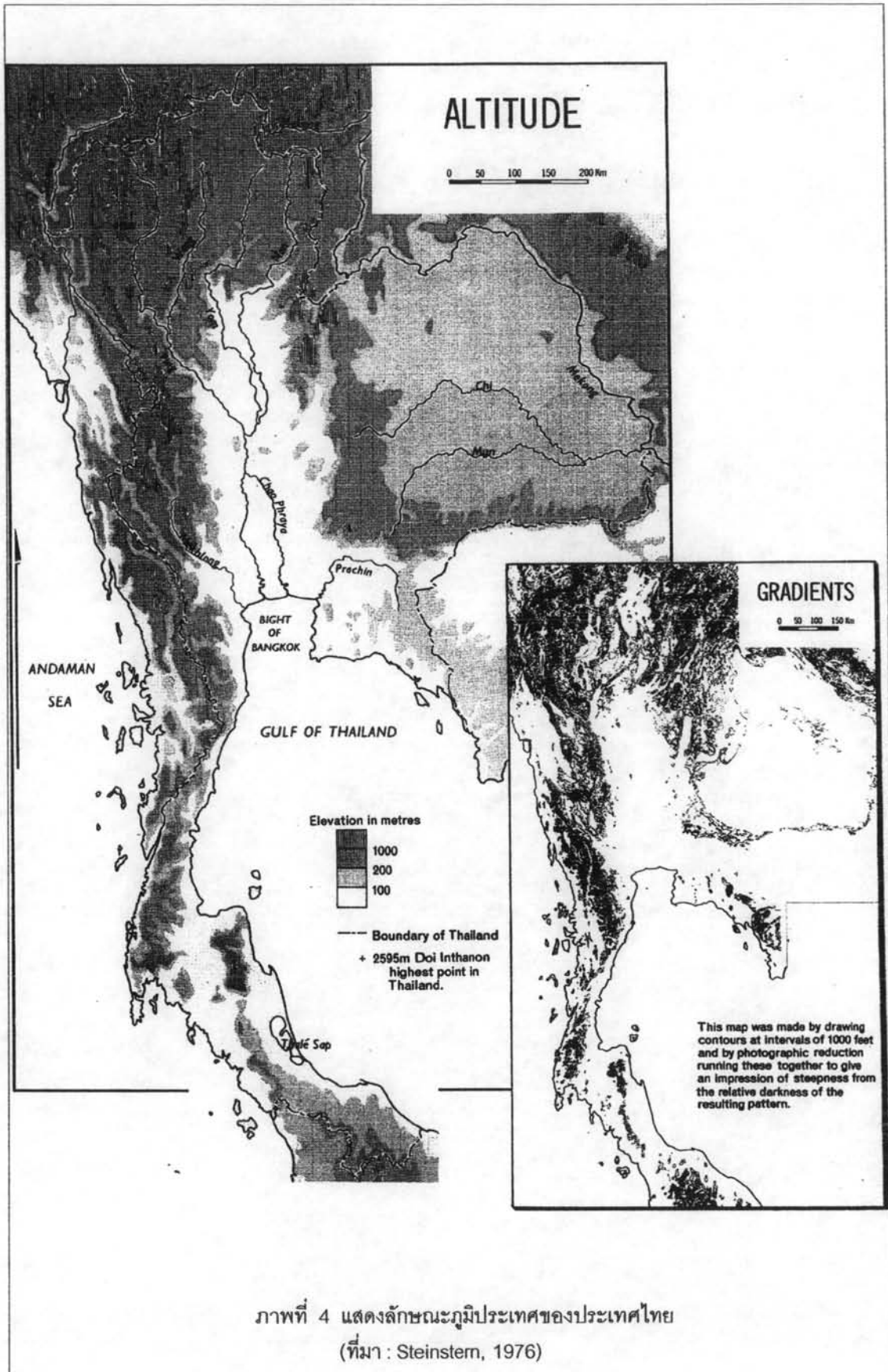
ภาพที่ 3 ลักษณะภูมิอากาศของประเทศไทยตามลักษณะการแบ่งกลุ่มประเภทของคอปเฟิน

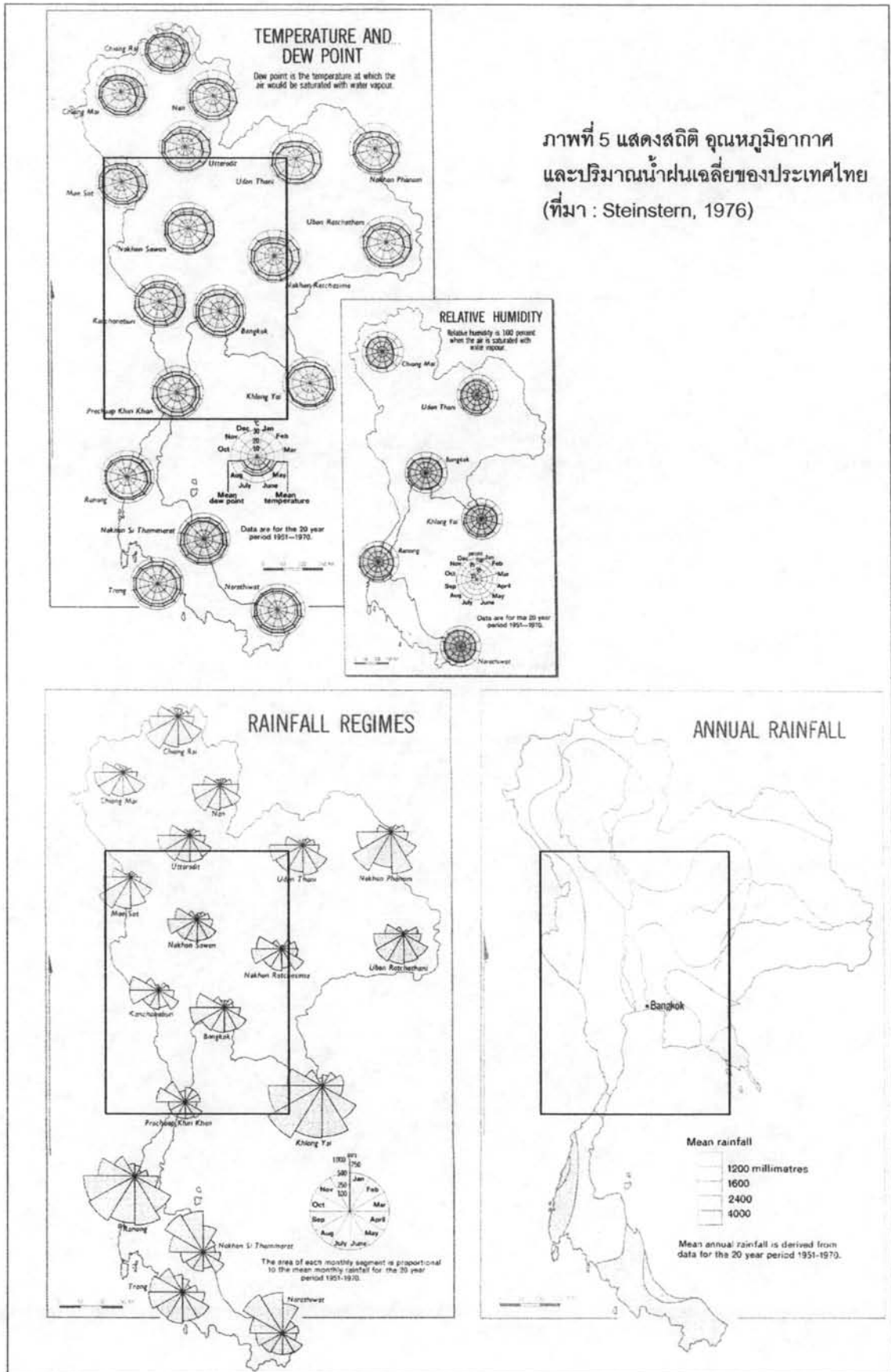
(แหล่งที่มา: ปรับปรุงจาก Sternstein(1976); สวาท เสนาณรงค์(2529); วิชัย เทียนน้อย(ม.ป.ป.)

⁷ สวาท เสนาณรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย, หน้า 66.

⁸ วิชัย เทียนน้อย, ภูมิอากาศวิทยา, หน้า 202.

ภาพที่ 5 แสดงสถิติ อุณหภูมิอากาศ และปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยของประเทศไทย (ที่มา : Steinern, 1976)

จากภาพแสดงค่าสถิติอุณหภูมิอากาศและปริมาณน้ำฝน(ภาพที่ 5) ซึ่งเห็นว่าภาคตะวันตกมีฝนตกน้อยกว่าภาคกลางเพราะเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศ(ภาพที่ 4) ที่มีแนวเทือกเขาตะนาวศรีอยู่ทางด้านตะวันตกของภูมิภาค ทำให้พื้นที่ด้านตะวันออกที่มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา(Piedmont Region)เป็นส่วนใหญ่มีฝนตกน้อยเนื่องจากตั้งอยู่ด้านอับลม(Leeward side) หรือด้านเงาฝน(Rain shadow)ของภูเขา ทำให้ภูมิอากาศด้านตะวันออกของภูมิภาคแห้งแล้งกว่าทางด้านตะวันตกที่ได้รับความชุ่มชื้นจากป่าเขา แต่โดยทั่วไปแล้วก็ยังมีลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้นเหมือนกับภาคกลาง คือมีฤดูแล้งสลับกับฤดูฝนอย่างชัดเจน(คืออย่างละประมาณ 6 เดือน) มีลักษณะอากาศร้อนเกือบตลอดทั้งปี และอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมในช่วงเวลาที่คล้ายคลึงกัน คือ ได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดอากาศเย็นลงมาในช่วงระยะเวลานั้นๆ ราวเดือน พ.ย. - ก.พ. และได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่พัดนำฝนมาตกยาวนานต่อเนื่องประมาณ 5 - 6 เดือน ราวเดือน พ.ค. - ต.ค. เป็นประจำฤดูกาล

ด้วยลักษณะภายใต้ภูมิอากาศร้อนชื้นเดียวกันของภาคกลางและภาคตะวันตกดังกล่าวนี้ นำให้เกิดความสนใจต่อการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนของชาวกะเหรี่ยง(ที่อยู่ในภาคตะวันตกจังหวัดราชบุรี, เพชรบุรี, และประจวบฯ) มีภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาความร้อนชื้นที่เหมือนและที่แตกต่างกับเรือนไทยหรือเรือนของคนไทยภาคกลาง ที่อยู่ภายใต้ร้อนชื้นเดียวกันนี้อย่างไร

2.1.3 สรุปสาระสำคัญในเรื่องภูมิอากาศร้อนชื้นที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้น (กล่าวเฉพาะภาคกลางและภาคตะวันตกของประเทศไทย) มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมในเรื่องของ แดด ลม และฝน ดังนี้

1. แดด : อากาศร้อนจากแสงแดดและอุณหภูมิอากาศที่สูงเกือบตลอดทั้งปี

เนื่องจากประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตร้อนจึงได้รับปริมาณแสงแดดและความร้อน สูงเกือบตลอดทั้งปี เช่นเดียวกับกลุ่มประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทั่วไปแล้วมีอุณหภูมิเฉลี่ยในช่วงฤดูร้อน ประมาณระหว่าง $33^{\circ} - 35^{\circ}$ ซ ($91^{\circ} - 100^{\circ}$ ฟ) และโดยเฉพาะเดือนเมษายนจะมีอากาศร้อนที่สุด เป็นเพราะว่าในช่วงเดือนนี้แสงถึงของดวงอาทิตย์จะพาดผ่านประเทศไทยพอดี ประกอบกับในช่วงเดือนนี้เป็นฤดูแล้งท้องฟ้าแจ่มใสปราศจากเมฆเป็นส่วนใหญ่ ส่วนอุณหภูมิของอากาศในฤดูหนาวจะแตกต่างไปจากฤดูร้อนและฤดูฝนบ้าง ทั้งนี้เพราะในช่วงฤดูหนาว ประมาณ 3 เดือน(ประมาณปลายเดือนพฤศจิกายนจนถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์) ประเทศไทยจะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดเอาอากาศเย็นและแห้งจากไซบีเรียและจีนลงมาสู่ประเทศไทย แต่สภาพภูมิอากาศในฤดูหนาวของภาคกลางนั้นไม่หนาวเย็นมากนักเมื่อเทียบกับภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพราะลมหนาวเริ่มอ่อนกำลังลง

เพราะฉะนั้นเรื่องความร้อนจากแสงแดดจึงเป็นเรื่องปกติพื้นฐานของลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้นของประเทศไทย ที่เป็นปัจจัยกำหนดต่อลักษณะสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยในการต้องป้องกันความร้อนจากแสงแดดเป็นผลตามมา

2. ฝน : อากาศชื้นจากฝนตกชุกยาวนานประมาณ 5 – 6 เดือน

จากการที่ภูมิประเทศของประเทศไทยมีตอนบนติดกับภาคพื้นทวีปขนาดใหญ่ ส่วนตอนล่างเป็นคาบสมุทรยื่นเข้าไปในผืนน้ำมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ทำให้อุณหภูมิอากาศระหว่างพื้นดิน และผืนน้ำมีความแตกต่างกันในช่วงฤดูหนึ่งๆ และส่งผลให้เกิดลมมรสุมประจำฤดูกาลใน 2 ทิศทาง คือ ลมมรสุมฤดูหนาวหรือลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมฤดูร้อน หรือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ โดยลมมรสุมฤดูร้อนนี้ถือเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสำคัญของภูมิอากาศประเทศไทยและบริเวณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพราะมรสุมนี้จะพัดผ่านน้ำมหาสมุทรอินเดียและนำความชื้นมาตกบนภาคพื้นทวีป โดยในภาคกลางของประเทศไทยจะมีฝนตกชุกและทำให้เกิดอากาศชื้นยาวนานต่อเนื่องตั้งแต่ราวเดือนพฤษภาคมจนถึงตุลาคม จึงเป็นเครื่องบ่งชี้ต่อลักษณะเรือนให้ต้องระบายน้ำฝนและสามารถป้องกันความชื้นในช่วงฤดูมรสุม อนึ่งผลกระทบจากการที่มีฝนตกชุกทำให้พื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มต่ำโดยเฉพาะภาคกลางเกิดน้ำท่วมเป็นประจำ ส่วนในพื้นที่ที่เป็นป่าเขาก็จะมีอากาศชื้นสูงอยู่ทั่วบริเวณ

3. ลม : ลมมรสุม

พื้นที่ประเทศไทยโดยทั่วไปได้รับลมประจำตามฤดูกาลคือ ลมมรสุมฤดูหนาวที่พัดนำอากาศเย็นแห้งมาจากทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงระยะเวลาสั้นๆราว 3 เดือน และลมมรสุมฤดูร้อนที่พัดนำอากาศชื้นมาจากทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ โดยลมมรสุมทั้ง 2 ฤดูนี้จะค่อยๆพัดบ่าทิศทางเป็นวัฏจักรในรอบปี ดังนั้นประเทศไทยจึงมีลมที่พัดต่อเนื่องเกือบตลอดทั้งปี ซึ่งลมถือเป็นปัจจัยสำคัญในเขตภูมิอากาศร้อนชื้นอันเหมาะสมกับลักษณะกายภาพของคนในเขตร้อนในการช่วยระเหยเหงื่อ พัดพาความร้อน ทำให้กายรู้สึกเย็น ดังนั้นลมในความสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมจึงเป็นการช่วยพัดพาความร้อนและความชื้นไม่ให้สะสมอยู่ภายในตัวเรือน

2.2 ลักษณะเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยม

ลักษณะเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยมในวิทยานิพนธ์ได้จากประมวลและสรุปจากงาน ทบทวนวรรณกรรมเป็นหลัก เพื่อกำหนดใช้เป็นภาพตัวอย่างของเรือนไทยในการวิเคราะห์และพรรณนาภูมิปัญญาของเรือนไทยภาคกลางในการแก้ปัญหาความร้อนชื้น อีกทั้งวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะความเหมือนและความต่างกับเรือนกะเหรี่ยงและภูมิปัญญาของเรือนกะเหรี่ยงในลำดับถัดไป

ข้อสรุปลักษณะเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยมด้วยวิธีการศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรมเป็นหลักนั้น นัยหนึ่งเสมือนเป็นการกล่าวถึงลักษณะเรือนไทยแบบดั้งเดิมในจินตภาพ ความเข้าใจและจากงานศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการทางสถาปัตยกรรม โดยกล่าวสรุปไว้ในเรื่องลักษณะรูปทรงและลักษณะพื้นที่ใช้สอย ดังนี้

2.2.1 ลักษณะรูปทรงเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยม

พระยาอนุমানราชธน กล่าวถึงเรือนไทยสมัยก่อนว่ามีลักษณะ เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านข้างทางหนึ่งมีระเบียง ยกพื้นมีได้ถุนสูง⁹

สมภพ ภิรมย์ กล่าวว่ารูปทรงของบ้านไทยภาคกลางเป็นบ้านชั้นเดียว ได้ถุนสูง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงมลิลาทรงสูง ทิ้งชายหลังคาเป็นเจดียงหนึ่งด้าน เรียกว่าบ้านทรง "มลิลา"¹⁰

อัน นิมมานเหมินท์ กล่าวถึงลักษณะเรือนไทยแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเรือนแบบยกพื้นได้ถุนสูง หลังคาจั่ว โครงสร้างแบบโครงร่าง¹¹

ฤทัย ใจจงรัก ได้ข้อสรุปจากการศึกษาลักษณะเรือนไทยว่า เป็นเรือนยกได้ถุนสูง, หลังคาทรงสูง ชายคายื่นยาว และมีชานกว้าง¹²

สมภพ โรจนพันธ์ กล่าวถึงลักษณะของเรือนไทยภาคกลาง เป็นเรือนได้ถุนสูง, หลังคาทรงสูง, รูปทรงมีลักษณะล้อมรอบของเสาเรือนและตัวเรือน และมีชานเรือนกว้าง¹³

นักวิชาการต่างประเทศที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับลักษณะเรือนไทยภาคกลางแบบดั้งเดิม ได้แก่ สเติร์นสไตน์(Sternstein)กล่าวถึงลักษณะเรือนไทยภาคกลางว่ามีโครงสร้างแบบโครงร่างใช้ผนังเบาและวัสดุสำเร็จรูป,หลังคาเอียงลาดชันมากและยื่นชายคา, ด้านทิศใต้ของเรือนจะเป็นส่วนเปิดโล่ง, มีระเบียงและชานกว้างและยกได้ถุนสูง¹⁴

⁹ พระยาอนุমানราชธน, ปลูกเรือน, พิมพ์ครั้งที่ 3(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศยาม, 2539), หน้า 1.

¹⁰ สมภพ ภิรมย์, บ้านไทยภาคกลาง(พระนคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513), หน้า 36.

¹¹ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม(พระนคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 54.

¹² ฤทัย ใจจงรัก, เรือนไทยเดิม(กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518)

¹³ สมภพ โรจนพันธ์ และคณะ, เรือนไทยภาคกลาง(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ สำราญราษฎร์, 2526), หน้า 12 - 17.

¹⁴ Sternstein, L, Thailand:The Environment of Modernisation(Sydney: McGraw-Hill, 1976), pp. 62-64.

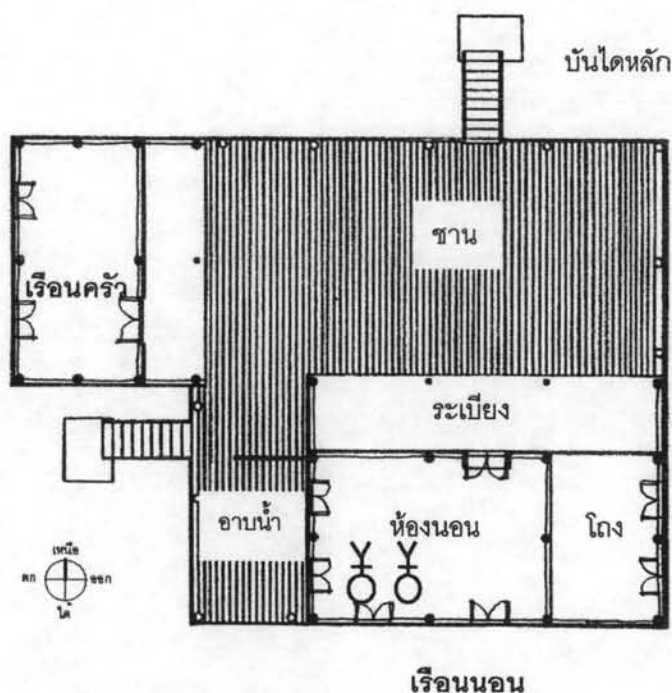
ภาพที่ 6 แสดงลักษณะรูปทรงเรือนไทย (แหล่งที่มา: ฤทัย ใจจงรัก, 2518)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวถึงลักษณะรูปทรงของเรือนไทยภาคกลาง วรรณกรรมส่วนใหญ่กล่าวถึงลักษณะที่ตรงกันคือ เป็นเรือนยกใต้ถุนสูง หลังคาจั่วทรงสูง มีชายคาและกันสาดเห็นเป็นลักษณะเด่นชัด โดยกล่าวถึงปัจจัยสาเหตุในหลายประการคือ การยกใต้ถุนสูงก็เพื่อป้องกันน้ำท่วมสำหรับเรือนที่อยู่ในที่ลุ่ม มีน้ำท่วมถึงอยู่เป็นประจำ ส่วนเรือนที่อยู่ในที่ดอนใกล้ป่าใกล้เขาก็เพื่อป้องกันสัตว์ป่าสัตว์ร้ายรบกวน อีกทั้งใช้เป็นที่เก็บเครื่องมือเกษตรกรรมและใช้เป็นพื้นที่ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน จิปาถะ ส่วนลักษณะหลังคาจั่วทรงสูง ชายคายื่นยาวก็เนื่องจากวัสดุหลังคามุงด้วยแฝก กระเบื้องดินเผา ต้องการความชันขององศามากน้ำฝนจึงไม่รั่ว อีกทั้งยังช่วยให้บรรเทาความร้อนที่จะถ่ายเทลงมายังส่วนล่าง ทำให้พักผ่อนได้สบาย ดินฟ้าอากาศของประเทศไทยโดยเฉพาะภาคกลางมีฝนชุก แดดแรง จึงจำเป็นต้องต่อกันสาดให้ยื่นยาวเพื่อกันแดดส่องและฝนสาด

2.2.2 ลักษณะพื้นที่ใช้สอยในเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยม

เรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยมที่กล่าวถึงในวิทยานิพนธ์นี้เป็นการกล่าวเน้นเฉพาะในเรือนขนาดเล็ก หรือลักษณะเรือนที่เรียกว่า เรือนครอบครัวเดี่ยว เป็นหลัก ส่วนเรือนประเภทอื่นได้แก่ เรือนหมู่ ที่สร้างขึ้นเพิ่มเติมขยายตามสมาชิกในครัวเรือนและ เรือนคหบดี ที่เป็นเรือนของผู้มีฐานะ มีลักษณะเรือนใหญ่โตหรูหรา ซึ่งลักษณะรูปทรงของทั้งเรือนหมู่และเรือนคหบดี เมื่อพิจารณาแล้วผู้ศึกษาเห็นว่า มีลักษณะรูปทรงของตัวเรือนและพื้นที่ใช้สอยหลักๆที่เหมือนกับเรือนครอบครัวเดี่ยว เพียงแต่แตกต่างในเรื่องขนาดของพื้นที่ และจำนวนตัวเรือนที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น ในวิทยานิพนธ์นี้จึงกล่าวถึงเรือนลักษณะแบบแผนนิยมที่เป็นลักษณะเรือนครอบครัวเดี่ยวเป็นหลัก และขอละที่จะกล่าวถึงเรือนหมู่และเรือนคหบดีไว้ในวิทยานิพนธ์นี้

จากการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวถึงลักษณะพื้นที่ใช้สอยในเรือนแบบแผนนิยมประกอบด้วย เรือนนอน 1 หลัง, เรือนครัว 1 หลัง, ระเบียงและชานร่วม โดยตัวเรือนนอนนิยมมีขนาดเรือน 3 ช่วงเสา หรือเรียกว่าเรือนขนาดสามห้อง (ขนาดกว้างหรือช่วงช่อประมาณ 6 คอก ถึง 9 คอก ยาวประมาณ 15 คอก ถึง 18 คอก) ภายในตัวเรือนนอนมีฝาประจันห้องแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นห้องโถงไว้สำหรับรับแขกหรือทำงานการอะไร เช่น สวดมนต์เลี้ยงพระ เป็นต้น อีกสองส่วนเป็นห้องแล่นตลอดไม่มีฝาประจันห้อง ใช้รวมกันเป็นห้องนอนตามปกติ มีประตูเข้าออกตรงกลางห้อง หน้าห้องนอนมีระเบียงยาวตลอด เป็นตัวเชื่อมระหว่างห้องนอนกับชาน เป็นพื้นที่พักผ่อนมีกันสาดคลุม (ระเบียงกว้างประมาณ 1.50 - 2.00 เมตร โดยจะลดพื้นหรือไม้ก็ได้ แต่จะต้องมีเป็นมาตรฐาน หากไม่มีจะเป็น "เรือนผีหรือศาล") และชานเป็นพื้นที่ที่โดนแดดโดนฝนโดยตรง ไม่มีหลังคาคลุม ลดชั้นต่ำกว่าระเบียง ส่วนครัวนิยมเป็นเรือนแยกออกมาต่างหากจากตัวเรือนนอน (นอกเสียจากบ้านที่ขีดสนไม่มีเนื้อที่ ก็อาศัยชานเรือนเป็นครัว) อีกทั้งตำแหน่งของเรือนครัวควรแยกไปอยู่ด้านตะวันตก เชื่อมด้วยชาน เพราะเรือนครัวจะได้บังตะวันตกอนบายจะได้ร่มเงาหน้าครัว¹⁵

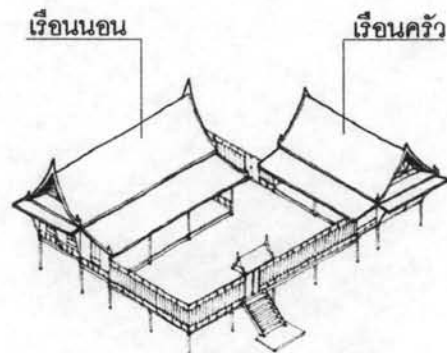

ภาพที่ 7 แสดงลักษณะผังพื้นเรือนไทยแบบแผนนิยม (แหล่งที่มา: ตำนานสถาปัตยกรรมไทย, 2548: 210)

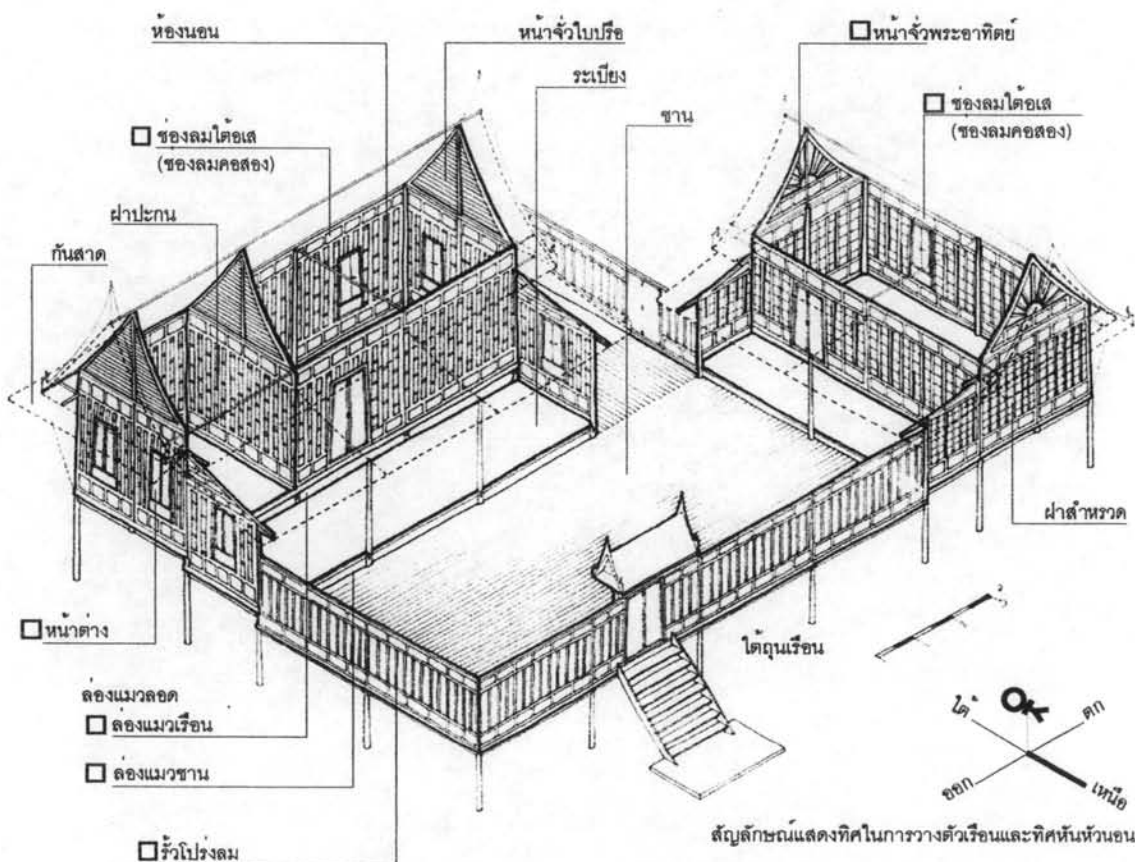
¹⁵ ดูใน ฤทัย ใจจงรัก, เรือนไทยเดิม(2518); สมภพ ภิรมย์, บ้านไทยภาคกลาง(2513); พระยาอนุমানราชธนะ, ปลูกเรือน(2539); สมภพ โจรนพันธ์ และคณะ, เรือนไทยภาคกลาง(2526); กุลกาญจน์ แยมุ่น, "ครัวไทยภาคกลาง: คุณลักษณะของที่ว่างและความหมาย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 15.

2.2.3 สรุปลักษณะเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยม

เรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยมมีลักษณะรูปทรง เป็นเรือนยกใต้ถุนสูงและหลังคาจั่วทรงสูง มีกันสาดเห็นเป็นลักษณะเด่นชัด อีกทั้งมีพื้นที่ใช้สอยประกอบด้วย เรือนนอน 1 หลัง, เรือนครัว 1 หลัง, ระเบียงและชานร่วม

รูปทรงแสดงลักษณะหลังคาเรือน

สัญลักษณ์แสดงทิศในการวางตัวเรือนและทิศหันหัวนอน

ภาพที่ 8 แสดงลักษณะเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยม

2.3 พรรณนาภูมิปัญญาของเรือนไทยภาคกลางในการแก้ปัญหาความร้อนชื้น

ภูมิปัญญาเรือนในการแก้ปัญหาความร้อนชื้น ที่กล่าวหมายถึง “องค์ความรู้ของคนไทยในเขตภาคกลางสมัยก่อน ในการใช้ทักษะงานช่างและการสั่งสมจากประสบการณ์ที่เกิดจากการทดลอง ผิดทดลองถูก ปรับแก้ไขเรือนจนได้รูปลักษณะที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยและการดำรงชีวิตอยู่ภายใต้สภาพภูมิอากาศร้อนชื้นของประเทศไทย หรือเรียนรู้จักวิธีการแก้ปัญหาเรื่องความร้อนชื้น จนเกิดเป็นแบบแผนนิยมที่ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมา” เป็นการค้นคว้าทบทวนวรรณกรรมโดยการ รวบรวม ประมวล และวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องทีกล่าวถึงปัจจัยทางภูมิอากาศร้อนชื้นเป็นเหตุ ทั้งความรู้ที่ได้จากการ ค้นคว้าพิสูจน์ ทดสอบด้วยวิธีการสมัยใหม่ในทางวิทยาศาสตร์ และความรู้ที่ยังไม่ได้พิสูจน์ แต่มีการกล่าวถึง อย่างซ้ำๆ อ้างถึงคล้ายๆกัน ด้วยจากประสบการณ์ของนักวิชาการที่ได้พินิจ พิจารณาแล้วตั้งเป็นข้อสังเกตและ ข้อสมมติฐานทั้งไว้ บทเนื้อหานี้จึงเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดมาประมวลจัดหมวดหมู่ และเรียบเรียงกล่าวถึงลักษณะและองค์ประกอบของเรือนไทยในความเกี่ยวข้องกับปัจจัยในเรื่อง ภูมิอากาศร้อนชื้นทีกล่าวถึงเรื่องแดด ลม และฝน ไว้ดังนี้

1. หลังคาจั่วทรงสูงเพื่อระบายน้ำฝนและช่วยบรรเทาอากาศร้อนจากแสงแดด

สมภพ ภิรมย์ กล่าวถึงการทำหลังคาทรงสูงเป็นการป้องกันความร้อนอบอ้าวว่า “อากาศร้อนภายในหลังคาจะเบียดตัวลอยอยู่ในปริมาตรของหลังคา จะถ่ายเท ความร้อนลงมาสู่ห้องได้ช้าเพราะมีระยะสูง และหากได้ลมเย็นจากหน้าต่าง อากาศ เย็นซึ่งหนักกว่าจะทำให้อากาศร้อนที่เบียดตัวอยู่ตอนบนจะถ่ายเทความร้อนลงมาใน ห้องได้ยากและช้า อีกทั้งวัสดุผนังหลังคาเช่น หน้ำคา จาก แผลก ตองตึง หรือกระเบื้อง ดินเผา เป็น “ฉนวนกันความร้อน” ภายนอกหลังคามิให้ลงสู่ภายในห้องได้ดี...และด้วย วัสดุผนังได้แก่ จาก แผลก ตองตึง หรือกระเบื้องดินเผา ซึ่งต้องทำเป็นแผ่นเล็กๆ จะมุง เตี้ยหรือลาด - แบนไม่ได้ จะต้องมุงให้สูงชันจึงจะไม่รั่ว จึงทำให้หลังคาทรงสูงด้วย ความจำเป็นจากวัสดุที่มุง และได้ประโยชน์โดยน้ำฝนจะได้ไหลลงรวดเร็วไม่มีน้ำขังบน หลังคาซึ่งจะทำให้รั่ว ...อีกทั้งมุงลาดนอกจากจะทำให้ฝนรั่ว น้ำขัง และเครื่องมุงผุ ชำรุดเร็วแล้ว ยังจะสู้แรงลมไม่ได้ด้วย เพราะแรงลมจะตีขึ้นให้เครื่องมุงเปิดน้ำฝนก็จะ รั่วไหล”¹⁶

สมภพ โรจนพันธ์ และคณะ กล่าวถึงลักษณะ “หลังคาทรงสูงเนื่องจากสภาพดิน ฟ้าอากาศบ้านเราร้อนและมีฝนตกชุก หลังคาทรงสูงช่วยให้เกิดการถ่ายเทของอากาศ ได้เป็นอย่างดี ป้องกันความร้อนไม่ให้ตกถึงตัวเรือน เพราะช่องว่างภายใต้หลังคาจะ ระบายความร้อนให้อยู่เพียงระดับโครงหลังคา เมื่อปะทะลมโกรกจากเบื้องล่างอากาศ ร้อนจะลอยตัวขึ้น ไม่ลงมายังพื้นเรือน เนื่องจากบ้านเราอยู่ในเขตรมซึ่งมีฝนตกชุก

¹⁶ สมภพ ภิรมย์, บ้านไทยภาคกลาง, หน้า 23-28.

การใช้วัสดุผนังหลังคาเป็นวัสดุพื้นบ้าน เช่น จาก แฝก มีลักษณะเป็นชิ้นเล็กๆ วางซ้อนกัน หากทำหลังคาทรงแบนก็จะรั่วยามฝนตก หลังคาทรงสูงจะช่วยให้น้ำที่ตกลงมาอย่างรวดเร็ว แม้จะมีรอยรั่วน้ำก็ไม่ไหลซึมเข้าบ้าน ทั้งยังป้องกันลมแรงซึ่งจะทำให้หลังคาเปิดอีกด้วย¹⁷

โชติ กัลยานมิตร กล่าวถึงลักษณะหลังคาเรือนไทยในการช่วยบรรเทาอากาศร้อนภายในตัวเรือนว่า “อากาศส่วนที่อยู่ในช่องหลังคาจะมีความร้อนกว่าอากาศในส่วนอื่นๆของเรือน โดยธรรมชาติแล้วอากาศร้อนย่อมจะลอยขึ้นสู่เบื้องสูง เพราะเหตุนี้อากาศร้อนในช่องหลังคาจึงจะระบายออกทางช่องห่างของใบจากที่ใช้เป็นวัสดุผนังได้ง่าย อากาศที่เย็นกว่าของส่วนที่เป็นห้องก็จะลอยขึ้นมาแทนที่ พร้อมกับดูดเอาอากาศที่เย็นในส่วนของใต้ถุนเรือนขึ้นมาตามช่องห่างของแผ่นกระดานปูพื้นในเวลากลางวันที่มีความร้อนมากๆ การถ่ายเทอากาศแบบลูกโซ่ทำนองนี้จึงมีอยู่ตลอดเวลา นี่จึงเป็นวิธีถ่ายเทอากาศตามแนวคิดของเรือนแบบไทย”¹⁸

ปฐมมา หุ่นรักวิทย์ กล่าวว่า “ลักษณะหลังคาที่มุงด้วยฟางแห้ง ใบจาก ใบแฝกในสมัยก่อนนั้น จำเป็นจะต้องมีความเอียงลาดของทรงหลังคามากเพื่อให้ระบายน้ำฝนให้ไหลลาดเทลงมาได้เร็วในช่วงที่มีฝนตกชุก อันเป็นลักษณะที่เหมาะสมกับภูมิอากาศที่มีช่วงฤดูฝนหรือช่วงฤดูมรสุมที่ยาวนาน”¹⁹ และลักษณะการทำรูปทรงหลังคาให้เอียงลาดชันเพื่อระบายน้ำฝนนี้ยังเป็นลักษณะทั่วไปของเรือนพื้นถิ่นที่อยู่ในเขตร้อน²⁰

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น กล่าวสรุปเชิงพรรณนาถึงลักษณะหลังคาจั่วทรงสูงเป็นภูมิปัญญาของเรือนไทยภาคกลางในการแก้ปัญหาความร้อนชื้น ดังนี้ เรือนไทยในภูมิภาคกลางมีลักษณะรูปทรงเป็นเรือนหลังคาจั่วทรงสูง หรือกล่าวว่าเป็นหลังคาทรงจั่วที่มีลักษณะเอียงลาดชันมาก ซึ่งถือเป็นลักษณะที่เห็นเด่นชัดของเรือนไทยภาคกลาง โดยสาเหตุของการมีลักษณะหลังคาจั่วทรงสูงนี้เป็นเรื่องความจำเป็นที่ต้องระบายน้ำฝนให้ไหลลาดเทลงมาได้เร็วเป็นเรื่องหลักในช่วงที่มีฝนตกชุก อีกทั้งยังต่อเนื่องยาวนานประมาณ 5 – 6 เดือนอยู่เป็นประจำ การที่ต้องทำทรงหลังคาให้มีลักษณะที่ต้องระบายน้ำฝนให้ไหลลาดเทลงมาได้เร็วนี้ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อจำกัดในวัสดุผนังหลังคาสมัยก่อนเป็นเครื่องบังคับประกอบกัน เพราะวัสดุผนังหลังคาในสมัยก่อนเป็นวัสดุธรรมชาติ ได้แก่ หญ้าคา ใบจาก ใบแฝก ใบตาล ใบมะพร้าว และอื่นๆสุดแล้วแต่จะหาได้ในท้องถิ่น นำมากรองเย็บเป็นตับ อีกทั้งยังมีกระเบื้องดินเผาที่ทำขึ้นใช้ในระยะเวลาต่อมา (ส่วนแผ่นสังกะสีนั้นเป็นวัสดุผนังที่มาทีหลัง จึงเว้นไว้ไม่กล่าว ณ ที่นี้) วัสดุผนังเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยความเอียงลาดชันของทรง

¹⁷ สมภพ โจนพันธ์ และคณะ, เรือนไทยภาคกลาง, หน้า 14.

¹⁸ โชติ กัลยานมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 119.

¹⁹ Patama Roonrakwit, "Siamese," Encyclopedia of vernacular architecture of the world 2(1998): 1060.

²⁰ Cook Jeffrey, "Climate," Encyclopedia of vernacular architecture of the world 1(1998): 139.

หลังคามาก(คืออย่างน้อยประมาณ 45 – 60 องศาเส้นระดับ) เพราะตับหญ้าคา ตับแฝก ตับจาก ต้องวางซ้อนกันเป็นตับๆ (จาก 1 ตับยาวประมาณ 60 – 80 ซม. ความกว้างประมาณเท่ากับครึ่งหนึ่งของความยาวใบจาก เพราะนำใบจากซึ่งเป็นแบบทางมะพร้าวมาพับครึ่งแล้วเย็บติดกัน) อีกทั้งลักษณะของตัววัสดุเกิดจากนำใบเล็กๆมารองเย็บเป็นตับ จึงเสมือนมีรูพรุน ไม่ทึบตันสนิทเหมือนกับแผ่นกระเบื้องหรือแผ่นสังกะสี ทำให้น้ำสามารถไหลร่วงลงมาได้ ถ้าปล่อยให้ค้างค้ำอยู่นาน อีกทั้งจะทำให้ชื้นและผุเร็วจนใช้ไม่ได้นานตามสมควร ส่วนถ้ามุงด้วยกระเบื้องดินเผา เช่นกระเบื้องหางเหยี่ยว ก็ต้องอาศัยความลาดชันของทรงหลังคามากด้วยเช่นกัน เพราะกระเบื้องดินเผามีขนาดแผ่นเล็ก* (ประมาณ 17 x 22 ซม.) การมุงต้องซ้อนแผ่นกันมากจึงเกิดรอยต่อระหว่างแผ่นมาก ฉะนั้นหลังคาจะต้องชันมาก ไม่ให้น้ำไหลย้อนขึ้นไปตามร่องตามรอยต่อของแผ่นกระเบื้องได้ ในช่วงที่มีฝนตกชุกและลมแรง อีกทั้งลักษณะการมุงกระเบื้องดินเผาเป็นเพียงขอกเกี่ยว ซึ่งเป็นขอกดินเผาติดอยู่ที่ส่วนบนของกระเบื้อง เกี่ยวยึดเกาะติดกับไม้ระแนงเท่านั้น ถ้ามุงหลังคาที่ลาดชันน้อย นอกเหนือจากน้ำจะไหลย้อนตามรอยต่อแผ่นได้ง่ายแล้ว ลมอาจพัดแผ่นกระเบื้องให้กระเด็นขึ้นได้ในคราวที่มีลมพายุแรงและมาในลักษณะลมฝน เรือนในชนบทก็แก้ปัญหากันตึบจาก ตึบคากกระเด็นโดยใช้ลำไม้ไผ่แนบไว้(ดูภาพที่ 9) เรื่องดังกล่าวเหล่านี้ทั้งหมดเป็นภูมิปัญญาที่ได้เรียนรู้ และสั่งสอนกันไว้แล้ว ดังที่ พระยาอนุมานราชธนกล่าวถึงตำราท่านห้ามไว้ว่า “อย่าให้ทำเรือนตาก หรือหลังคาแบนเทลาดลงมามาก เพราะจะดูเตี้ยและน้ำฝนร่วงเข้าได้”²¹

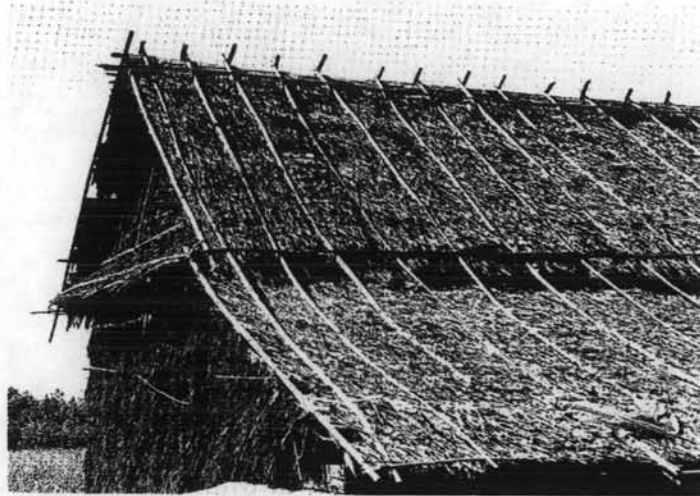
การที่เรือนไทยมีลักษณะรูปทรงหลังคาจั่วทรงสูง นอกเหนือจากปัจจัยในเรื่องความจำเป็นที่ต้องระบายน้ำฝนในช่วงฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่มีฝนตกชุกยาวนานต่อเนื่อง 5 – 6 เดือน อีกทั้งจากข้อจำกัดของวัสดุมุงหลังคาในสมัยก่อนเป็นเครื่องบังคับที่ถือเป็นเรื่องหลักแล้ว การทำหลังคาจั่วทรงสูงยังเป็นภูมิปัญญาในการสร้างเรือนที่ทำให้อากาศภายในตัวเรือนไม่ร้อนเท่าเรือนที่มีหลังคาลาดชันต่ำๆ** เพราะโดยธรรมชาติของอากาศที่ร้อนจะมีอาการลอยตัวสูงขึ้น และสามารถไหลถ่ายเทออกสู่ภายนอกตัวเรือนโดยผ่านรูช่องว่างของวัสดุ มุงหรือช่องห่างของใบจาก ใบแฝก เมื่ออากาศที่ร้อนลอยขึ้นจึงทำให้อากาศที่เย็นกว่าไหลเข้าไปแทนที่ เกิดการ

* สาเหตุที่ไม่สามารถทำกระเบื้องดินเผาให้มีขนาดแผ่นใหญ่ได้ ก็เพราะเทคนิคในการอุตสาหกรรมในสมัยก่อนเป็นเครื่องบังคับ เพราะแผ่นกระเบื้องแผ่นใหญ่เมื่อถูกความร้อนจากเตาเผาจะบิดงอหรือแตกร้าว หรือสุกระอุไม่ทั่ว ทำให้การใช้ไม่ได้ จึงจำเป็นต้องทำเป็นแผ่นเล็ก(สมภพ ภิรมย์, 2513: 28)

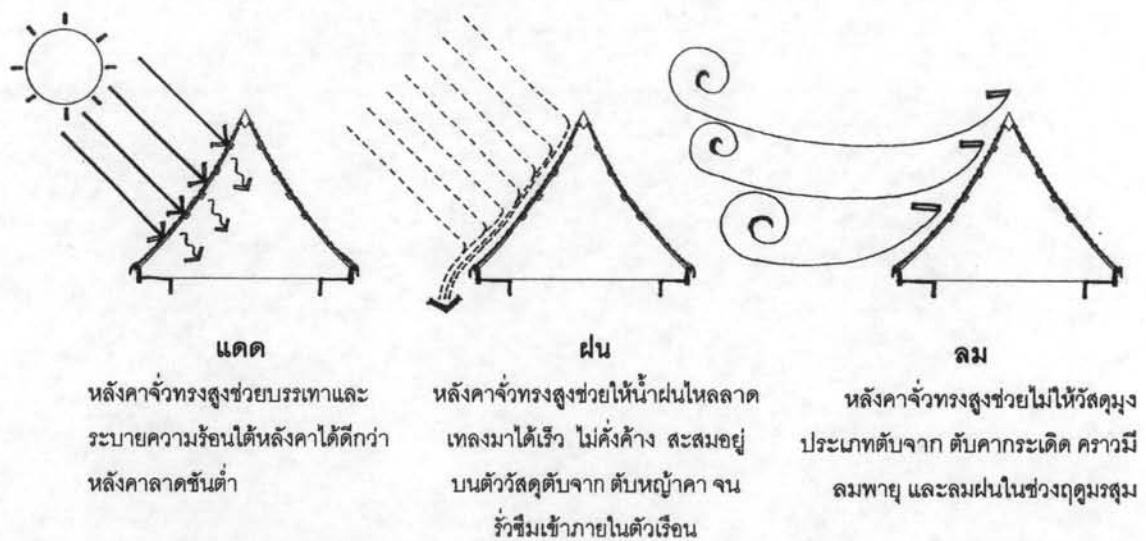
²¹ พระยาอนุมานราชธน, ปลูกเรือน, หน้า 23.

** ในวิทยานิพนธ์ของ พนมสิทธิ์ สร้อยระย้า(2545) และ รชฎ สุมานนท์(2545) ได้สรุปผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะเรือนไทยด้วยกรอบแนวคิดในวิธีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ว่า หลังคาที่มีความลาดชันมากคือ 60 องศาเส้นระดับ(ใช้แทนลักษณะหลังคาของเรือนไทย) สามารถลดปริมาณการถ่ายเทความร้อนจากภายนอกได้มากที่สุด เมื่อเทียบกับหลังคาที่มีความลาดชันต่ำลงมา โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับหลังคาที่มีความลาดชันเพียง 15 องศา หลังคาที่มีความลาดชัน 60 องศายังมีผลต่างระหว่างอุณหภูมิสูงสุดและต่ำสุดของอากาศภายในน้อยที่สุด และยังพบว่าอุณหภูมิเฉลี่ยพื้นผิวโดยรอบภายในต่ำที่สุด เพราะสมดุลกันระหว่างพื้นที่ผิวกับอุณหภูมิผิวหลังคา (แต่ทั้งนี้อุณหภูมิภายในตัวเรือนในความสัมพันธ์กับหลังคา ยังต้องขึ้นอยู่กับทิศทางในการวางหลังคาในตำแหน่งรับรังสีดวงอาทิตย์โดยตรงหรือไม่ รวมถึงตัวแปรมวลสารของวัสดุมุงหลังคาด้วยเช่นกัน เพราะวัสดุที่มีมวลสารน้อยจะทำให้คายความร้อนได้เร็วตามมา

ไหลเวียนของอากาศในแนวตั้ง ประกอบกับถ้าหลังคามีช่องระบายลมบริเวณหน้าจั่วก็จะทำให้ลมสามารถไหลทะลุผ่าน พัดพาความร้อนจากภายในออกสู่ภายนอกตัวเรือนได้มากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 9 หลังคาเรือนไทยในชนบทที่ใช้ไม้ไผ่มาตีจาก ตับคาไว้ไม่ให้กระเด็ดควรมีลมพายุพัดแรง
(แหล่งที่มา: เสนอ นิลเดช, 2547: 56)

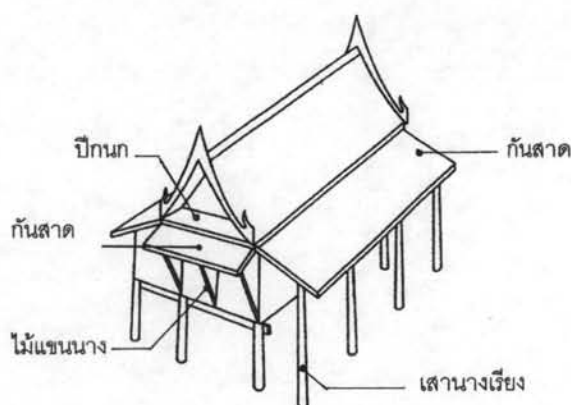
ภาพที่ 10 ลักษณะหลังคาจั่วทรงสูงเรือนไทยภาคกลางกับการแก้ปัญหาในเรื่องแดด ลม และฝน

ดังนั้นจึงกล่าวสรุปว่าการทำหลังคาจั่วทรงสูงเป็นภูมิปัญญาของเรือนไทยในภูมิภาคกลางอันเกิดจากปัจจัยในความจำเป็นที่ต้องระบายน้ำฝนให้ไหลลาดเทลงมาได้เร็ว เพราะมีข้อจำกัดในเรื่องวัสดุผนังหลังคาในสมัยก่อนเป็นเครื่องบังคับประกอบกัน อนึ่งหลังคาจั่วทรงสูงยังเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยบรรเทาความร้อนภายในหลังคาได้ดีกว่าหลังคาที่เอียงลาดชันต่ำ

2. กันสาดเพื่อป้องกันแดดส่องและฝนสาดโดนฝาเรือนโดยตรง

กันสาด ถือเป็นองค์ประกอบที่เห็นเป็นลักษณะเด่นชัดของเรือนไทยภาคกลาง กันสาด ในความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายถึง (น.) – เHINGที่ต่อชายคา สำหรับกันฝน, บังสาด ก็เรียก ลักษณะของกันสาดในเรือนไทยภาคกลางถือเป็นส่วนประกอบของหลังคาที่ยื่นออกมาโดยรอบของตัวเรือน แต่ทำลดชั้นต่ำลงมาจากชายคาหรือเชิงชายของหลังคาตัวเรือน(ทางด้านสกัด ตัวกันสาดจะอยู่ใต้ปีกนก) ตัวกันสาดจะทำมุมเอียงลาดชันน้อยกว่าหลังคาเรือน จันทันของกันสาดจะยึดติดอยู่กับเด้า และมีไม้ค้ำยันยึดเป็นระยะเรียกว่า “ไม้ท้าวแขน” และถ้าตัวกันสาดทำยื่นยาวต่อออกไปจากฝาเรือนมาก ก็จะทำให้มีน้ำหนักของตัวกันสาดมากขึ้นตาม จึงจำเป็นต้องใช้ไม้ค้ำยันขนาดยาวกว่าไม้ท้าวแขน โดยนำมาค้ำไม้จันทันยันลงไปติดกับไม้พริ้ง ไม้ค้ำนี้ก็เรียกว่า “ไม้แขนนาง” แทน แต่ถ้าเป็นลักษณะมีเสานางยอมนๆ บักโคนลงกับดิน ตั้งปลายขึ้นไปรับไม้จันทันกันสาดเป็นระยะๆ รายไป ก็เรียกว่า “เสานางเรียง” ลักษณะนี้เป็นอย่างที่เราเรียกว่าเพิงพะหรือเพิงพิง* กันสาดยังถือเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เรือนไทยมีทรวดทรงงามขึ้นดังที่ สมภพ ภิรมย์ กล่าว “บ้านไทยบางหลังไม่มีกันสาด ดูไม่งาม เพราะทรงชะลูด”²²

สมภพ ภิรมย์ กล่าวถึงหน้าที่และประโยชน์ของกันสาดที่ยื่นยาว “ก็เพื่อป้องกันแสงแดดกล้าที่จะเข้ามาในห้องและป้องกันแสงกล้าได้ดียิ่ง โดยเฉพาะแสงแดดเช้าและบ่าย และในยามที่ดวงตะวันอ้อมในฤดูหนาวด้วย กันสาดยาวจะป้องกันแสงแดดมิให้แดดเผาฝาให้ร้อนและทำให้ห้องร่มเย็น กันไอความร้อนจากภายนอก... อีกทั้งป้องกันฝนสาดเปียกฝา และเป็นการป้องกันฝนสาดเข้าหน้าต่างที่เปิดไว้ขณะฝนตกเพื่อระบายความอับอ้าวในเวลาที “อ้าวฝน” และป้องกันฝายุ่ก่อนเวลาอันสมควร”²³ และกล่าวไว้ในลักษณะเดียวกันใน สมภพ ภิรมย์ และคณะ(2526)และ Sternstein(1976)

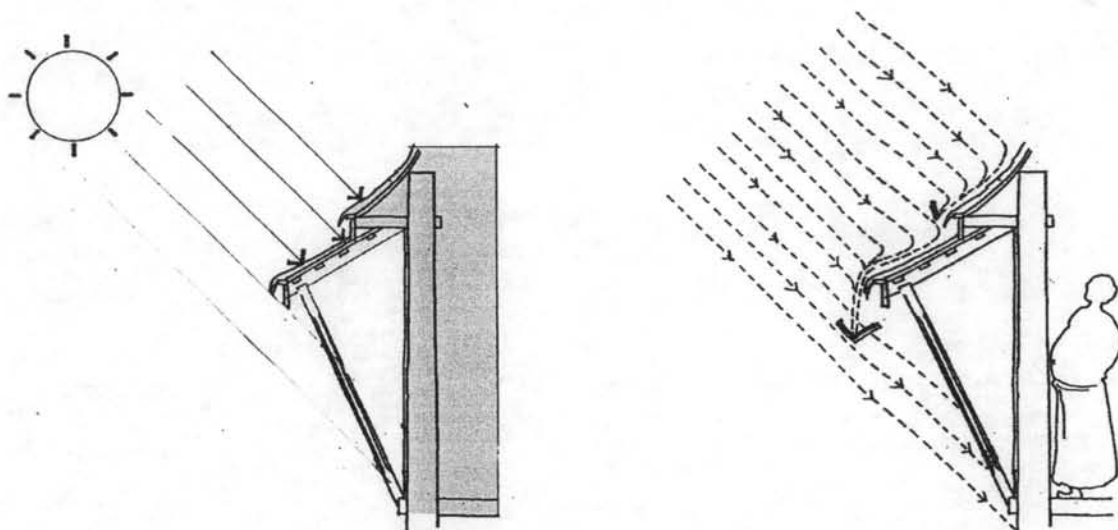

ภาพที่ 11 แสดงลักษณะกันสาดในเรือนไทย

* เพิงพะ หรือ เพิงพิง คือ ลักษณะการทำเครื่องมุงมีด้านหนึ่งยกสูงติดกับรั้วหรือฝา ด้านหนึ่งปิดต่ำถึงดิน (โชติ ภัลยานมิตร, 2548: 365)

²² สมภพ ภิรมย์, บ้านไทยภาคกลาง, หน้า 48.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-25.

ภาพที่ 12 แสดงลักษณะของกันสาดในหน้าที่บังแดดส่องและฝนสาดโดนฝาเรือน

ดังนั้นกล่าวสรุปว่า กันสาด ถือเป็นองค์ประกอบที่เห็นเป็นลักษณะเด่นชัดของเรือนไทยภาคกลางเป็นภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาความร้อนและชื้น ในการป้องกันแดดส่องและฝนสาดโดนฝาเรือนได้เต็มกำลัง เพราะการที่ฝาเรือนโดนแดดส่องและฝนสาดจะทำให้ถ่ายเทความร้อนและความชื้นเข้ามาภายในตัวเรือนจนอยู่ไม่สบาย อีกทั้งจะทำให้ฝาผุเร็วใช้ไม่ได้นาน อนึ่งประโยชน์ของกันสาดยังป้องกันฝนสาดเข้าหน้าต่างในขณะที่ฝนตกเพื่อระบายความอบอ้าว

3. ยกใต้ถุน*สูงเพื่อป้องกันความชื้นจากดินและได้ลมพัดเย็นจากใต้ถุนเรือน

จากวรรณกรรม Sternstein(1976); Patama Roonrakwit(1998); Bier(1998) และ Cook(1998) กล่าวถึงการยกพื้นเรือนสูงจากดิน หรือยกใต้ถุนสูง ก็เพื่อป้องกันความชื้น, น้ำท่วม และสัตว์ที่รบกวน การยกใต้ถุนสูงยังทำให้มีลมพัดผ่านใต้ถุนเรือนทำให้เย็นสบาย เหมาะกับลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้น ส่วนพื้นที่ใต้ถุนเรือนอาจใช้เป็นพื้นที่เก็บเครื่องมือเครื่องไม้เครื่องมือจิปาตะ ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน และใช้อยู่อาศัยในช่วงฤดูร้อน และใช้เป็นพื้นที่เก็บเรือนสำหรับในพื้นที่ที่มีน้ำท่วมถึงอยู่เป็นประจำ วรรณกรรมกล่าวถึงการยกใต้ถุนสูงเป็นภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาความร้อนชื้นใน 2 เรื่องดังนี้

3.1 ป้องกันความชื้นจากดิน

*ในวิทยานิพนธ์นี้เลือกใช้คำว่า "ใต้ถุน" เพราะเห็นว่ามีความเหมาะสมในเรื่องความหมายของคำตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มากกว่าคำว่า "ช่องถุน" ที่มีใช้ในวรรณกรรมบางเล่ม ด้วยเหตุว่า คำว่า "ใต้ถุน" หมายถึงใต้พื้นเรือนซึ่งยกพื้นสูง ในขณะที่คำว่า "ช่องถุน" หมายถึงระยะตั้งแต่พื้นเรือนจนถึงพื้นดิน ดังนั้นจึงเห็นว่าคำว่าใต้ถุนมีความหมายในเรื่องของพื้นที่ให้ลอยที่อยู่ใต้พื้นเรือน ในขณะที่ช่องถุนให้ความหมายในเรื่องของระยะสูงต่ำที่วัดจากดินถึงพื้นเรือน ซึ่งในวิทยานิพนธ์ผู้ศึกษาเน้น ในลักษณะการเกิดเป็นพื้นที่ใต้พื้นเรือนมากกว่าจึงเห็นสมควรที่ใช้คำว่า "ใต้ถุน" ในวิทยานิพนธ์นี้

การยกพื้นเรือนสูงจากดินในเรือนไทยภาคกลางเกิดเป็นพื้นที่โล่งใต้ถุนเรือน เป็นภูมิปัญญาในการป้องกันความชื้นจากดินสู่พื้นเรือน กล่าวคือ ทำให้พื้นเรือนไม่แตะความชื้นจากดินโดยตรงอีกทั้งยังอาศัยลมที่พัดผ่านทะเลบริเวณใต้ถุนเรือนช่วยพัดพาความชื้นออกนอกตัวเรือน โดยเฉพาะในช่วงฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่ทำให้มีฝนตกชุกยาวนานต่อเนื่องกันประมาณ 5 – 6 เดือน พื้นดินชุ่มน้ำ เอะอะ และมีความชื้นอยู่ทั่วบริเวณ ความชื้นจากพื้นดินนอกเหนือจากจะมีผลทำให้พื้นเรือนเปียกชื้น อยู่ไม่สบาย ยังมีผลทำให้วัสดุเรือนที่ใช้อย่างกระดานปูพื้นหรือฟาก ฝาเร็วใช้ไม่ได้นานตามเวลาอันสมควร สังเกตเห็นได้จากบริเวณโคนเสาเรือนที่สัมผัสผิวดินจะผุกร่อนจนคอดกลางก่อนอยู่เสมอ โดยเฉพาะในบริเวณที่มีฝนตกชุกด้วยแล้ว พื้นดินยิ่งชื้นอยู่เสมอ ก็ยิ่งทำให้เสาคอดผุเร็วยิ่งขึ้น เช่นในเรือนภาคใต้ที่มีฝนตกชุกยาวนานกว่าในภาคกลาง จึงนิยมใช้ดินเผาเป็นปูนแทนเพราะอยู่ทนความชื้นกว่าไม้

3.2 ได้ลมเย็นจากใต้ถุนเรือน

การยกพื้นเรือนสูงจากดินเกิดเป็นพื้นที่โล่งและร่มใต้ถุนเรือน อากาศบริเวณใต้ถุนเรือนจะเย็นสบายกว่าอากาศบนตัวเรือน เพราะไม่ได้รับความร้อนที่ถ่ายเทมาจากหลังคาโดยตรงเหมือนบนตัวเรือน อีกทั้งลักษณะพื้นที่โล่งทำให้ลมสามารถพัดผ่านทะเลบริเวณใต้ถุนเรือนได้สะดวก ประกอบกับข้อดีของดินเป็นปัจจัยสภาพแวดล้อมที่ส่งผลให้อากาศใต้ถุนเรือนเย็นสบายกว่าอากาศภายนอกตัวเรือนในเวลากลางวัน เพราะช่วงในเวลากลางวันอุณหภูมิของดินจะต่ำกว่าอุณหภูมิอากาศ* (และต่ำกว่าอุณหภูมิผิวร่างกายของคนเราในช่วงเวลากลางวัน) ดังนั้นวรรณกรรมที่กล่าวถึงพื้นที่ใช้สอยในเรือนไทยภาคกลางจึงกล่าวถึงการให้พื้นที่ใต้ถุนเรือนอยู่อาศัย พักผ่อนทำกิจการประจำวันเป็นหลักในตอนกลางวันมากกว่าอยู่บนเรือน

ลมที่พัดผ่านใต้ถุนเรือน นอกเหนือจากจะทำให้พื้นที่ใต้ถุนเรือนเย็นสบายกว่าบนเรือนในตอนกลางวันแล้ว ลมจากใต้ถุนเรือนยังพัดเข้ามาตามช่องลมที่พื้นเรือนที่ในเรือนไทยกล่าวถึง “ช่องแมวลอด” อีกทั้งลมที่พัดขึ้นมาตามร่องพื้นไม้กระดาน

ดังนั้นการยกใต้ถุนสูงของเรือนไทยภาคกลางก็เพื่อไม่ให้ความชื้นจากผิวดินแตะสัมผัสพื้นเรือนได้โดยตรง อีกทั้งยังอาศัยลมที่พัดผ่านใต้ถุนเรือนช่วยพัดพาความชื้นจากผิวดินออกนอกตัวเรือนโดยเฉพาะในช่วงฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่ตกยาวนานต่อเนื่องประมาณ 5 – 6 เดือน (ในภูมิภาคกลาง) และการยกใต้ถุนเรือนทำให้ได้รับลมจากใต้ถุนเรือนที่พัดขึ้นมาตามช่องลมที่พื้นเรือน และตามร่องไม้กระดาน ทำให้บนเรือนได้รับลมโชยอ่อนๆ ภายใต้ลักษณะภูมิอากาศที่ร้อนอบอ้าวในเวลากลางวัน (ดูภาพที่ 15 หน้า 44 ประกอบ)

* ใน สุนทร บุญญาธิการ และ ธนิต จินดาวงศ์, การวิเคราะห์สภาวะน่าสบายและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องของอาคารสถาปัตยกรรมไทย(2536) กล่าวถึงผลการศึกษาเก็บข้อมูลของดินที่ความลึกประมาณ 6 นิ้ว พบว่าอุณหภูมิของดินจะค่อนข้างคงที่ไม่แปรผันมากเหมือนอุณหภูมิอากาศ และโดยเฉลี่ยมีอุณหภูมิต่ำกว่าอุณหภูมิอากาศ ดินจึงเป็นองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมอีกตัวหนึ่งที่มีอิทธิพลช่วยส่งเสริมสภาวะน่าสบาย โดยเฉพาะช่วงเวลากลางวันอุณหภูมิดินจะต่ำกว่าอุณหภูมิอากาศตลอด มีเพียงช่วงกลางคืนที่อุณหภูมิอากาศจะต่ำกว่าอุณหภูมิดินเล็กน้อย

เรื่องการยกได้สูงของเรือนไทยภาคกลางนอกเหนือจากเป็นภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาเรื่องร้อนและชื้นอันเหมาะกับลักษณะภูมิอากาศแล้ว ยังมีเหตุปัจจัยอันเกิดจากลักษณะภูมิประเทศของภาคกลางที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงเป็นเครื่องบังคับ ดังนี้ เนื่องจากภูมิภาคกลางมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ โดยมีแม่น้ำสายหลัก 4 สายไหลผ่าน ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลจากการบรรจบกันของลำน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน ในภูมิภาคเหนือไหลผ่านภูมิภาคกลางก่อนลงสู่ทะเลอ่าวไทย, แม่น้ำแม่กลองที่ไหลมาจากเทือกเขาด้านทิศตะวันตก, แม่น้ำท่าจีนหรือแม่น้ำสุพรรณบุรี, แม่น้ำบางปะกงที่ไหลมาจากเทือกเขาทางด้านทิศตะวันออกที่กั้นระหว่างที่ราบสูงอีสานกับภูมิภาคกลาง ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่มของแม่น้ำสายหลักเช่นนี้ส่งผลให้พื้นที่ส่วนใหญ่ของภูมิภาคกลางมีน้ำท่วมอยู่เป็นประจำ ภายหลังจากที่มีฝนตกชุกยาวนาน อีกทั้งน้ำเหนือก็ไหลบ่าลงมาตามแม่น้ำสายหลัก ซึ่งจะเกิดในช่วงปลายฤดูฝนต่อเนื่องคาบเกี่ยวเข้าไปถึงช่วงต้นของฤดูหนาวราวเดือน 11 และ 12 (เดือนตุลาคม และพฤศจิกายน) ภาคกลางจึงมีคำเรียกช่วงดังกล่าวนี้ว่า "หน้าน้ำ" หรือ "ฤดูน้ำหลาก" ด้วยเหตุที่มีน้ำหลากท่วมพื้นที่ ท้องทุ่งเป็นประจำและถือเป็นเรื่องปกติตามฤดูกาล เรือนในที่ลุ่มภาคกลางนี้จึงต้องยกพื้นเรือนสูงจากดิน เพื่อหนีพื้นระดับน้ำในช่วงฤดูน้ำหลากเป็นเรื่องหลัก แต่เมื่อผลัดเข้าฤดูแล้ง น้ำลด ดินผลุด ก็ใช้ประโยชน์ได้จนเรือนเป็นที่นั่งพักผ่อน ทำกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เก็บเรือ ข้าวของเครื่องใช้เกษตรกรรมต่างๆ แทน เมื่อครั้นน้ำลดเช่นนี้ก็เห็นเป็นลักษณะเรือนตั้งอยู่บนเสาสูง ก็เรียกว่า "เรือนเสาสูง" ตามภาษาอังกฤษที่ใช้คำว่า "Stilt house" (คำนี้ในภาษาอังกฤษนอกจากใช้เรียกเรือนที่ตั้งอยู่บนพื้นดินแล้ว ยังใช้เรียกเรือนที่มีเสาสูงที่ตั้งอยู่ในทะเลสาบและที่อยู่ในทะเลเช่นเดียวกัน²⁴) และในภาษาไทยที่นิยมใช้ในคำว่า "เรือนยกได้สูง" นั่นเอง ส่วนจะมีเสาสูงเป็นเท่าไรนั้นก็เป็นเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจตามมาให้ต้องกล่าวถึง ก็คิดเห็นเหตุผลอยู่ในสองเรื่องด้วยกันคือ ประการที่หนึ่ง: ให้สูงพ้นระดับน้ำในช่วงฤดูน้ำหลากเป็นเรื่องหลักเสียก่อน เรื่องนี้คนในท้องถิ่น และช่างท้องถิ่นเองรู้เป็นเรื่องพื้นฐาน และประการที่สอง: เป็นเรื่องของตำราช่าง ที่เห็นว่างามแล้วเป็นติดตั้งที่พระยาอนุমানราชธน กล่าวตามตำราไว้ในเรื่อง "ปลูกเรือน" ความว่า

"ถ้าปลูกเรือนวัดแต่ดินขึ้นไปถึงรอดเท่าเดียว ดินัก นี้หมายความว่า เรือนมีเดี่ยวนกับเดี่ยวล่างเท่ากันเป็นดี แต่ช่างเขารู้รูปทรงเรือนจะไม่งาม เพราะไซลาและปีกนกกินเดี่ยวนหายไปส่วนหนึ่ง ทำให้รูปทรงตัวเรือนดูเฉยไป เพราะเหตุนี้ช่างจึงมักไซเดี่ยวนให้สูงกว่าเดี่ยวล่างเสียส่วนหนึ่ง คือถ้าเดี่ยวล่างสูง ๔ ศอก นี้ไม่ได้หมายถึงส่วนที่ฝังลงดินด้วย เดี่ยวนก็เป็น ๕ ศอก ดังนั้นเป็นต้น รูปทรงเรือนจะงาม ถ้าต้องการพื้นเรือนต่ำก็ต้องลดเดี่ยวล่างมาตามส่วนให้เข้ากัน มิฉะนั้นเดี่ยวนสูง เดี่ยวล่างสั้น จะดูรูปเรือนตอนบนสูงตะเหลนแบน แต่ล่องดูเฉย เป็นอย่างคนสูงแต่ช่วงขาสั้น ไม่บอกก็รู้ว่าไม่งาม ในตำรากล่าวว่า ถ้าเดี่ยวสูงกว่าพื้นมักแพ้เจ้าเรือน ถ้าเดี่ยวนสั้นเดี่ยวล่างสูง ก็เป็นอย่างคนช่วงตัวสั้นแต่ขา

²⁴ ดู Brock, Jan D.M. and Webb, John W., A Geography of mankind(Newyork: Mc Graw

ยาวเป็นเรื่องไม่งาม ตรงนี้ในตำรากล่าวไว้ว่า ถ้าพื้นสูงกว่าเดี๋ยวจะไร้ทรัพย์ เรือนที่ลดส่วนเดี๋ยวบนและเดี๋ยวล่างให้ต่ำกว่ากำหนดที่กล่าวมาข้างต้น มักเป็นเรือนปลูกอยู่ที่โล่ง เช่น กลางทุ่ง กลางนา ถูกพายุพัดแรงเต็มหน้าไม่มีอะไรบัง จึงต้องปลูกให้เป็นเรือนต่ำกว่าปกติไว้เป็นดี อย่างนี้ช่างปลูกเรือนคงถือเอาตามพื้นดินและดินฟ้าอากาศเป็นหลัก²⁵

ภาพที่ 13 แสดงลักษณะเรือนไทยยกใต้ถุนสูง (แหล่งที่มา: ฤทัย ใจจงรัก, 2518)

4. ระเบียบและชานเป็นที่โล่ง ลมโกรกเหมาะกับลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้น

อัน นิมมานเหมินท์ กล่าวถึงลักษณะเรือนในความสัมพันธ์กับภูมิอากาศร้อนชื้นของประเทศไทยว่า "ด้วยอากาศอันร้อนอบอ้าวนี้ มีส่วนส่งเสริมการกิน การอยู่แบบกลางแจ้งมากขึ้น เช่น ระเบียบ ในลักษณะที่มีแต่หลังคา ไม่มีฝา กับชาน คือไม่มีทั้งหลังคาและฝา กลายเป็นลักษณะสำคัญทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏแพร่หลายในเรือนไทยภาคกลางอย่างกว้างขวาง"²⁶

สมภพ ภิรมย์ กล่าวว่า "ลักษณะการวางผังพื้นเรือนห้อง - เฉลียงชานชั้นบนเป็นที่โล่งๆ แสดงลักษณะของความเป็นอยู่ของประเทศร้อนซึ่งต้องการพื้นที่พักผ่อน

²⁵ พระยาอนุนามราชธนะ, ปลูกเรือน, หน้า 21 - 22.

²⁶ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 52-54.

ในที่โล่งแจ้งโดยเฉพาะใช้ชานตากผ้าในเวลากลางวันและพักผ่อนชมจันทร์ในเวลา กลางคืน และเพื่อเอนกประสงค์ดัดแปลงใช้สอยได้ในทุกโอกาส²⁷

จากบททวนวรรณกรรมวิเคราะห์ลักษณะพื้นที่ใช้สอยในเรือนไทยแบบแผนนิยมใน 2 ลักษณะคือ

ก. พื้นที่ที่ต้องการ รับลม หรือพื้นที่โล่ง ลมโกรกได้แก่ ระเบียง และ ชาน

ระเบียง มีลักษณะเป็นพื้นที่ที่มีหลังคาทำเป็นเพิงต่อจากหลังคาเรือนออกมาคลุม อยู่ ด้านหน้าของห้องนอน ด้านหน้าของระเบียงนี้ไม่มีฝา เปิดโล่งออกสู่ชาน แต่ด้านสกัดมีฝา เสี้ยว เจาะช่องหน้าต่างทั้ง 2 ข้าง ระเบียงจึงเป็นพื้นที่ได้ร่มตลอดทั้งวัน อีกทั้งยังได้รับลม จึงใช้เป็นที่เอนกประสงค์พักผ่อนในเวลากลางวันที่อากาศภายนอกที่ร้อนอบอ้าว

ชาน เป็นพื้นที่ที่แดดส่องและฝนสาดโดยตรง จึงต้องทำพื้นเป็นไม้กระดานเว้นร่องให้ น้ำฝนระบายไหลลงได้ดูเรือน เป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับพื้นที่อื่นได้แก่ เรือนครัว และเรือนนอนที่ ขยายเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่เอนกประสงค์สำหรับ ตากผ้า ตากอาหารแห้ง เช่น พริก ปลาแห้ง กล้วยตาก ฯลฯ ประโยชน์อีกข้อหนึ่งที่ได้จากเรือนไทยในจังหวัดอยุธยา กล่าวถึงพื้นที่ชานว่า ไว้ใช้สำหรับตากฟ่อนข้าว เพราะในบางช่วงฤดูที่เกี่ยวข้องข้าว น้ำหลากยังไม่ลด ยังท่วมเต็มท้องทุ่ง จึงใช้พื้นที่ชานของแต่ละเรือนเป็นที่นำฟ่อนข้าวมาตากแดดตากลม ให้แห้งสนิทก่อนนำไปนวดเอาข้าวเปลือกออกมา

ข. พื้นที่ที่ต้องการระบาย ถ่ายเทอากาศ ได้แก่ ห้องนอน และ เรือนครัว

พื้นที่ภายในตัวเรือนนั้นโดยทั่วไปที่มีขนาดเรือน 3 ห้อง จะมีฝาประจันห้องแบ่งพื้นที่ภายใน ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นห้องโถงไว้สำหรับรับแขกและใช้เป็นห้องพระ เป็นต้น อีกสอง ส่วนเป็นห้องแล่นตลอดไม่มีฝาประจันห้อง ใช้รวมกันเป็นห้องนอน ด้วยเพราะใช้เป็นที่หลับ นอนของเจ้าของเรือน จึงต้องการความมืดซิด ปลอดภัยเป็นเรื่องหลัก จึงมีฝาเรือนปิดมิดชิด แต่ก็ต้องการลมเพื่อระบาย ถ่ายเทอากาศภายในมากกว่าต้องการรับลมดังเช่นระเบียงและ ชาน การระบายถ่ายเทอากาศภายในห้องที่ปิดมิดชิดจึงต้องอาศัยช่องลมที่ฝาเรือน ได้แก่ หน้าต่าง และช่องลมคอสอง(ซึ่งจะกล่าวไว้โดยละเอียดในส่วนถัดไป)

ส่วนเรือนครัวก็ต้องการระบายความร้อนและควันไฟ เป็นเรื่องหลัก โดยอาศัยช่อง ลมที่หน้าจั่วหลังคาในลักษณะของจั่วพระอาทิตย์ และลักษณะของฝาและพื้นที่โปร่งลม คือ ลมสามารถพัดถ่ายเท ไหลเวียนเข้ามาได้สะดวก เช่น ลักษณะของฝาที่เรียกว่า ฝาสำหรวด หรือฝาขัดตะ เป็นต้น(จะกล่าวไว้ในเรื่องภูมิปัญญาในเรื่องครัวอีกครั้งหนึ่ง)

²⁷ สมภพ ภิรมย์, บ้านไทยภาคกลาง, หน้า 23.

5. ช่องลมเพื่อระบาย ถ่ายเทอากาศภายในตัวเรือน ได้แก่ ช่องลมหน้าจั่วหลังคา ช่องลมที่ฝาเรือน และช่องลมที่พื้นเรือน

อัน นิมมานเหมินท์ กล่าวว่า "การที่เรือนไทยในภูมิภาคกลางมีหน้าต่างจำนวนมาก รวมถึงมีช่องลมสำหรับระบายอากาศใกล้เพดานนี้ทำให้เป็นการระบายอากาศแบบพัดผ่านตลอด ซึ่งเหมาะสมกับลักษณะภูมิอากาศที่ร้อนอบอ้าวของภูมิภาคกลางของประเทศไทย"²⁸

สมภพ ภิรมย์ กล่าวถึง "ช่องตีนแมวหรือร่องตีนแมว คือ ช่องระหว่างพื้นบนกับชาน ร่องนี้ยาวตลอดความยาวของบ้าน และเป็นที่ยึดลมใต้ผ่านใต้ถุนเข้ามายังชาน ทำให้เกิดการระบายอากาศทางตรงและยังเกิดความเย็นสบายที่พื้นชาน นับว่าเป็นประโยชน์ยอดเยี่ยม ร่องตีนแมวยังถูกอธิบายกล่าวถึงลักษณะเป็นช่องระบายลมเย็นจากใต้ถุนผ่านออกมาที่เฉลียง ทำให้การนั่งนอนพักผ่อนที่เฉลียงได้รับลมผ่านเย็นสบาย"²⁹

โชติ กัลยาณมิตร กล่าว "วิธีการวางระดับพื้นของเรือนมีการจัดระดับไว้ต่างกันหลายระดับ เช่น ยกพื้นชานนอกชายคาเป็นระดับพื้นที่อยู่ต่ำสุดของเรือน พื้นเรือนพะไลหน้าห้องจะถูกยกขึ้นสูงกว่าพื้นชานนอก และพื้นห้องในตัวเรือนจะอยู่ในระดับยกที่สูงที่สุด ความต่างระดับของพื้นเรือนทั้งสามระดับจะทำให้เกิดช่องเปิดระหว่างระดับของพื้น ที่ลมจะสามารถพัดผ่านเรือนไปได้โดยไม่มีส่วนบังขวาง"³⁰

สมภพ โรจนพันธ์ และคณะ กล่าวว่า "ลักษณะเรือนไทยมีการเล่นระดับ ชานเรือนลดจากระเบียง ช่วยให้ลมจากใต้ถุนพัดผ่านขึ้นมาบนตัวชานได้"³¹

นิจ หิญาธีระนันท์ กล่าวถึงช่องลมที่พื้นเรือนว่า "การลดชั้นจากเรือนลงไปชาน และจากชานลงไปพื้นนอกชาน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างระดับเป็นแนวยาวตลอดเรือน เรียกว่า ล่องแมวเรือน ทั้งล่องแมวเรือนและล่องแมวชานช่วยให้คนบนเรือนได้รับลมที่ผ่านขึ้นมาจากใต้ถุนอีกทางหนึ่ง... และกล่าวถึงช่องลมที่ฝาเรือนว่า

²⁸ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 54.

²⁹ สมภพ ภิรมย์, บ้านไทยภาคกลาง, หน้า 25-26, 46.

³⁰ โชติ กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, หน้า 119.

³¹ สมภพ โรจนพันธ์ และคณะ, เรือนไทยภาคกลาง, หน้า 12.

เรือนไทยจะมีช่องลม ซึ่งมีลูกกรงหรือมีแผงฉลุลวดลายอยู่ที่คอสองเสเพื่อช่วยระบายอากาศร้อนในห้องออกไป³²

Sternstein กล่าวถึงช่องลมในเรือนไทยภาคกลางว่า "มีหน้าต่างบานใหญ่หลายช่องอยู่ที่ฝ้าด้านทิศใต้และทิศเหนือ อีกทั้งช่องโถงที่อยู่เหนือหน้าต่างรอบตัวเรือนทำให้ลมในทิศใต้พัดผ่านเข้ามาในตัวเรือนช่วยบรรเทาอากาศร้อนโดยเฉพาะในช่วงเดือนมีนาคมและเมษายน"³³

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น กล่าวสรุปลักษณะช่องลมเป็นภูมิปัญญาของเรือนไทยภาคกลางในการแก้ปัญหาเรื่องบรรเทาอากาศร้อนภายในตัวเรือน โดยมีลักษณะสำคัญเพื่อระบายอากาศให้ลมพัดผ่านตลอด โดยช่องลมในเรือนไทยภาคกลางมีลักษณะในตำแหน่งต่างๆดังนี้

ก. ช่องลมที่ฝ้าเรือน ได้แก่

(1) หน้าต่าง ในเรือนไทยภาคกลางมีลักษณะเป็นช่องเจาะที่ฝ้าเรือนในตรงย่านกลางกระเบาะ โดยเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวสูงขึ้นไป มีตัวบานเปิดเข้าด้านใน ทำด้วยไม้กระดานแผ่นเดียว หน้าต่างในตัวเรือนที่มีขนาดเรือน 3 ห้องทั่วไปจะมีหน้าต่างอยู่ 7 ช่อง คือที่ฝ้าประจำห้องด้านหลังมีช่องหน้าต่าง 3 ช่อง(โดยเจาะช่องหน้าต่างกระเบาะละ 1 ช่อง) ส่วนด้านสกัดหรือฝ้าหุ้มกลองมีด้านละ 2 ช่อง(ด้านหุ้มกลองมี 2 กระเบาะ) รวมมีหน้าต่างทั้งหมด 7 ช่องด้วยกัน ประโยชน์ของหน้าต่างทำให้แสงสว่าง อากาศ ลม พัดผ่านเข้ามาในตัวเรือนได้ และยังเป็นช่องให้สายตาของผู้ที่อยู่ภายในมองลอดออกมาภายนอกได้ อีกทั้งยังเปิดไว้ในช่วงที่ฝนตกเพื่อระบายอากาศร้อนอบอ้าวจาก อ้าวฝน เพราะมีกันสาดยื่นยาวออกมาคลุมบังแดด บังฝนอยู่รายรอบตัวเรือน

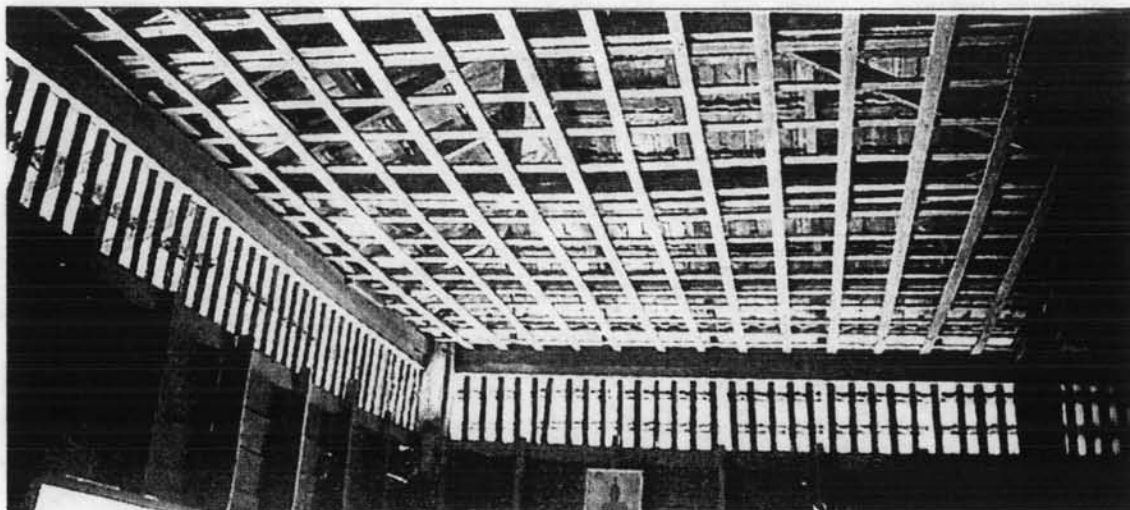
(2) ช่องลมไม้ค้อเส หรือช่องลมค้อสอง* คือ ช่องโถงที่ส่วนบนของฝ้ารอบตัวเรือน ระยะต่ำจากอกเสหรือแปหัวเสและชื่อเพ็ล่งมาประมาณ 1 ศอก(ประมาณ 50 ซม.) เป็นช่องลูกฟักแบบโปร่ง

³² นิจ นิอุชิระนันท์, สถาปัตยกรรมไทย: ปาฐกถา ชุด "สิรินธร" ครั้งที่ 9(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 20.

³³ Sternstein, L, Thailand :The Environment of Modernisation, p. 62.

* คำว่า "ค้อสอง" ใน พระยาอนุমানราชธนะ (2539: 21) กล่าวหมายถึง "ระยะตั้งแต่หัวเทียนลงมาถึงหลังเต้า" ตรงกับคำว่า "ช่องลม" ใน โชติ กล้วยานมิตร (2548: 168) หมายถึง "ฝ้าเรือนที่มีส่วนเปิดโปร่งตอนขีดได้แผงกันสาดหลังคาเพื่อให้ลมผ่านได้สะดวก" ในขณะที่ "ค้อสอง" กลับใช้ในความหมายที่หมายถึง "ตัวไม้ที่ทำหน้าที่คล้ายอเสียดหัวเส แต่เลื่อนระดับลงมายึดที่คอของหัวเสในส่วนที่ต่ำกว่า อเสไม้ค้อสองจะมีได้ก็ต่อเมื่อต้องการใช้ในหน้าที่ดังต่อไปนี้ ก. ต้องการให้มีช่องระบายอากาศหรือระบายลมระหว่างไม้ค้อกับไม้ค้อสอง, ข. ต้องการให้เป็นที่พักค้ำหัวไม้แปหรือไม้จันทันของหลังคาชั้นลด เช่น หลังคากระเบื้อง, ค. ต้องการให้เป็นที่ยึดเกาะของไม้เคร่าตั้งของฝ้าเรือน" จึงเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันในการใช้คำศัพท์ ฉะนั้นในวิทยานิพนธ์นี้จึงขอใช้คำว่า "ช่องลมค้อสองหรือช่องลมค้อเส" เพราะเห็นว่าเป็นคำที่ให้ความหมายชัดเจนและครอบคลุม

เรียก “แผงแรคอสอง”³⁴ ช่องลมใต้ถุนนี้มีประโยชน์คือทำให้ลมที่พัดผ่านได้กันสาดทะลุผาเข้าไปภายในตัวเรือน เพื่อระบายถ่ายเทอากาศภายในตัวเรือน อีกทั้งยังช่วยระบายอากาศร้อนได้หลังคา

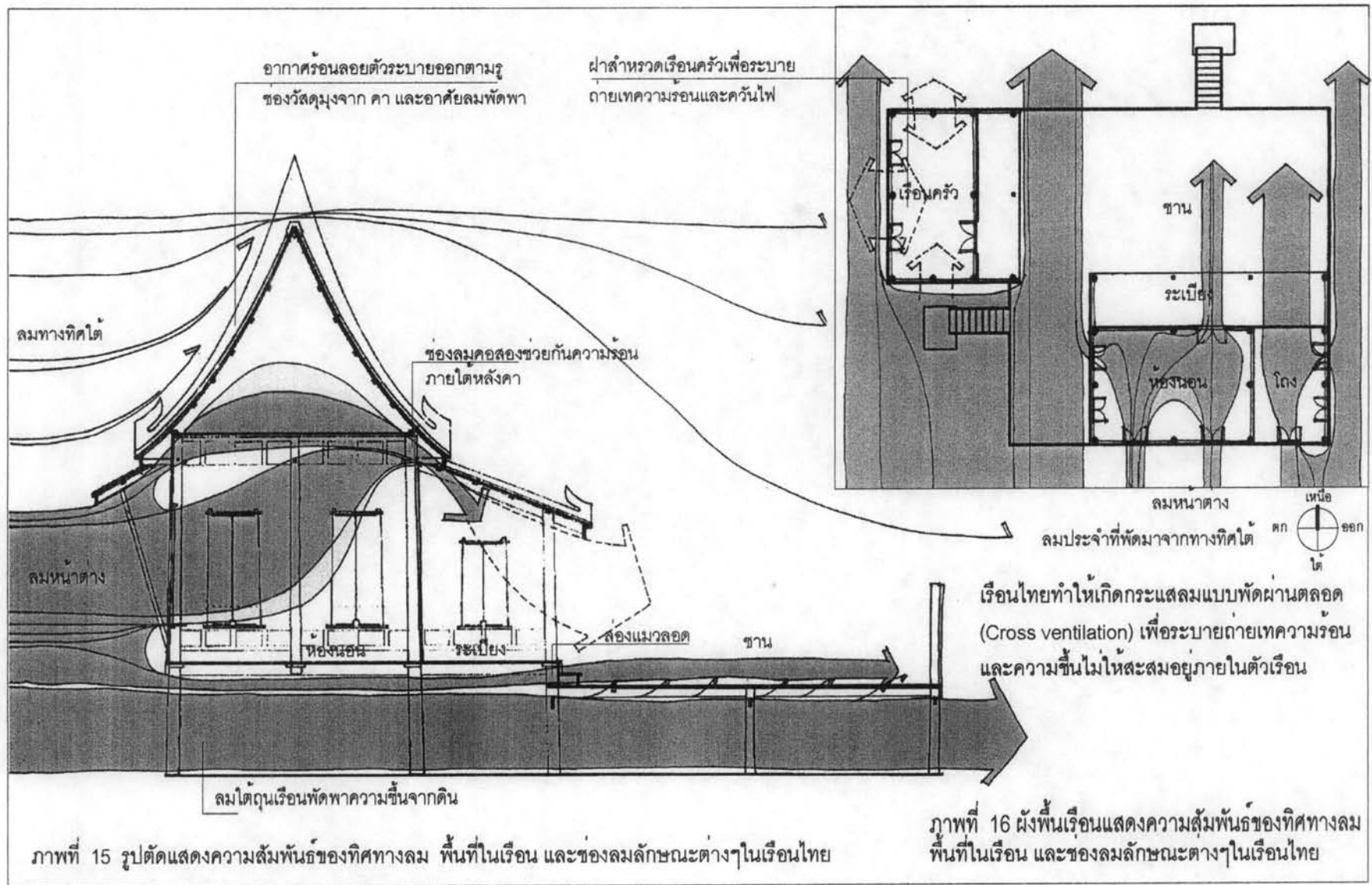
ภาพที่ 14 แสดงลักษณะช่องลมใต้ถุนหรือช่องลมคอสอง (แหล่งที่มา: โชติ กัลยาณมิตร, 2518)

ข. ช่องลมที่พื้นเรือน หรือเรียกว่า “ช่องแมวลอด” คือ ช่องโล่งที่ลมสามารถไหลทะลุผ่าน อันเกิดจากความต่างระดับกันของพื้นเรือนในพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ ช่องลมระหว่างพื้นห้องนอนกับพื้นระเบียง ก็เรียก “ช่องแมวลอด” ส่วนช่องลมระหว่างพื้นระเบียงกับพื้นชานก็เรียก “ช่องแมวลอด” ซึ่งส่วนใหญ่มีระยะห่างประมาณ 40 ซม. (ได้ระยะนั่งพอดี) มีความยาวตลอดตัวเรือน มีประโยชน์เพื่อเป็นที่ให้ลมพัดผ่านจากใต้ถุนขึ้นบนเรือน ดังนั้นเมื่อนั่งนอนอยู่บนพื้นระเบียงและพื้นชานก็จะได้รับลมที่พัดผ่านจากช่องแมวลอดและช่องแมวลอดชานโดนผิวกายพอดี

นอกจากนี้ในเรือนไทยภาคกลาง ยังกล่าวถึง ช่องลมหน้าจั่ว หรือมีชื่อเรียกว่า หน้าจั่วพระอาทิตย์ ที่ใช้สำหรับเรือนครัวเพื่อช่วยระบายความร้อนและควันไฟเป็นเรื่องหลัก

³⁴ ประทีป มาลากุล, พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 32.

“ในวิทยานิพนธ์นี้เลือกใช้คำว่า “ช่องแมวลอด” เพราะเห็นว่าตรงกับคำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ดังนี้ เห็นสมควรที่ใช้คำว่า “ช่อง” ใช้ ล มีใช้ ๒ เพราะคำว่า ช่อง หมายถึง ช่องตามพื้น ที่ทำไว้สำหรับให้สิ่งของลอดได้ในขณะที่คำว่า “ร่อง” หมายถึง “รอยลึกเป็นช่องทางไปตามยาว, สันดินระหว่างท้องร่องสำหรับเพาะปลูก” และมีคำว่า “ช่องแมวลอด” (น.) ซึ่งหมายถึงช่องว่างระหว่างพื้นเรือนกับพื้นระเบียงเพื่อถ่ายเทอากาศ มีขนาดพอแมวลอดได้ เปิดโล่งยาวตลอดตัวเรือน ซึ่งหมายความตรงกัน แต่เลือกใช้คำว่า “ช่องแมวลอด” มากกว่าใช้ช่องแมวลอด เพราะคำดังกล่าวฟังคุ้นหูในทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ หรือที่ปรากฏอยู่ในตำราเกี่ยวกับเรือนไทยมากกว่า

6. ทิศวางตัวเรือนตามตะวันเพื่อให้ได้รับลมประจำและหันด้านสกัดรับแดดช่วงบ่าย

ทิศในการวางเรือนในความสัมพันธ์กับเรื่องภูมิอากาศนั้นมักกล่าวถึงไว้ดังนี้ จากลักษณะเรือนไทยภูมิภาคกลางแบบแผนนิยมที่ประกอบด้วยเรือนนอน 1 หลัง, เรือนครัว 1 หลัง และมีชานเชื่อมต่อกัน โดยตัวเรือนนอนหรือเรือนประธานจะวางตัวเรือนตามตะวันเป็นหลัก คือหันด้านข้างเรือน(ด้านแป) ไปทางทิศเหนือและทิศใต้ ส่วนเรือนครัวไว้ทางตะวันตก ระเบียงและชานอยู่ทางด้านทิศเหนือของตัวเรือนซึ่งจะดีกว่าหันเรือนด้าน ระเบียงและชานไปทางทิศตะวันตก เพราะระเบียงและชานจะถูกแดดในตอนบ่าย ร้อนจัดกว่าแดดในตอนเช้า เฌอนอกชานและระเบียงเรือนร้อนจนอยู่ไม่ได้ กลางวันแดดส่องเข้าไปถึงในประตูห้อง จะรับแขกรับหรือในตอนบ่ายไม่สะดวก ต้องหนีกันลงไปอยู่ข้างล่างที่ได้ดูเรือน ไม่เหมาะอีกเหมือนกัน การวางเรือนเป็นไปตามลักษณะทิศทางเช่นนี้

สมภพ ภิรมย์ กล่าวไว้ว่า "ทำให้เรือนได้รับลมประจำซึ่งพัดจากทิศใต้ไปเหนือหรือตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งเรียกว่า ลมตะกาศ หรือ ลมว่าว ในระหว่างเดือนมีนาคม - เมษายน และพฤษภาคม ซึ่งเป็นฤดูร้อน การวางตัวเรือนจึงให้ความยาวของเรือนขนานทิศตะวันตก - ออก คือวางขวางลมใต้ และหันส่วนแคบหรือ "ส่วนด้านสกัดด้านจั่วไปรับแดดตะวันตก ตะวันออก คือเอาด้านแคบรับแดด ด้านยาวรับลม" ในฤดูร้อนนี้ลมจะพัดจากใต้ไปเหนือเข้าหน้าต่างออกไปสู่ชาน ทำให้ห้องรับลมและระบายความอบอ้าว"³⁵

โชติ ภัลยานมิตร กล่าวว่า "การวางแนวทิศทางของเรือนไทยเป็นวิธีการที่ช่วยลดความร้อนในเรือนได้อย่างดี เพราะตัวเรือนถูกจัดวางขนานไปกับทิศทางของตะวันตกและตะวันออกหันเอาด้านหน้าสู่ทิศเหนือ นอกเสียจากกรณีที่ไม่อาจเลือกทิศทางได้ การจัดแนวเรือนในลักษณะทิศทางเช่นนี้ทำให้แนวของแสงแดดในช่วงเวลาใดก็ตามหรือแม้แต่แสงแดดเวลาเที่ยงซึ่งมีความร้อนจัด ไม่อาจตกกระทบตั้งฉากกับผิวหลังคาได้ตรงตัว ความร้อนจึงไม่ถูกดูดซึมเข้าเก็บในวัสดุผนังได้ ประกอบกับการวางเรือนเช่นนี้จะทำให้ลมใต้เข้าได้เต็มที่ ...อีกทั้งข้อได้เปรียบในเรื่องแสงแดดส่องอีกประการหนึ่ง คือฝ้าด้านข้างของเรือนจะไม่มีโอกาสถูกแดดส่องเลย แดดจะส่องฝ้าเรือนด้านสกัดเฉพาะช่วงเวลาเช้าและเย็นซึ่งเป็นเวลาที่แสงแดดมีกำลังอ่อนเท่านั้น เพราะฉะนั้นการสร้างเรือนแบบไทยและกำหนดแนววางตามทิศที่ทำกันมาแต่โบราณจึงมีผลต่อการลดความร้อนและการระบายอากาศอย่างมาก"³⁶

³⁵ สมภพ ภิรมย์, บ้านไทยภาคกลาง, หน้า 25.

³⁶ โชติ ภัลยานมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, หน้า 119.

จากการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวถึงปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องในการกำหนดเป็นหลักในการวางเรือนนอกเหนือจากเรื่องลม ฟ้า อากาศ แล้วยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้ ถ้าเรือนตั้งอยู่ใกล้ริมแม่น้ำ ลำคลอง ก็จะหันหน้าออกสู่อ่างน้ำเป็นหลัก, ถ้าเรือนตั้งอยู่ตามที่ดอน ที่ทุ่งก็หันหน้าเรือนออกสู่ทางเดิน หรือทางเกวียน หรือในบางท้องถิ่นเรือนในหมู่บ้านนั้นมีจั่วไปทางไหน เรือนที่ปลูกต่อมาก็มักจะนิยมหันจั่วไปในทางเดียวกัน เพราะมีคติความเชื่อที่ว่าถ้าหันขวางกัน เจ้าของเรือนจะเกิดทะเลาะวิวาทกับเจ้าของเรือนอื่น อีกทั้งเรื่องความเชื่อเรื่องทิศหันหัวนอนก็เป็นเรื่องหลักสำคัญ โดยเชื่อเป็นส่วนใหญ่ว่า ทิศใต้เป็นทิศหัวนอน, ทิศเหนือเป็นทิศปลายเท้า, ทิศตะวันตกเป็นทิศหันหัวของคนตายเท่านั้น ส่วนทิศตะวันออกเป็นทิศหัวนอนได้ เป็นทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น จึงเป็นทิศที่เป็นมงคล อีกทั้งเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าหันพระพักตร์ไปทิศนี้ตอนตรัสรู้ ดูเพิ่มเติมใน พิจารณาเรื่องทิศกับเรือนใน พระยาอนุมารราชธน, "ปลูกเรือน"(2539)

7. คริวแยกออกมาเป็นเรือนต่างหากจากตัวเรือนนอน

เรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยมแยกคริวออกมาเป็นเรือนคริวต่างหากจากตัวเรือนนอน อัน นิมมานเหมินท์ กล่าวถึงลักษณะคริวในเรือนไทยที่อิงเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชนชาติไทยที่เชื่อว่าอพยพลงมาจากประเทศจีนที่มีอากาศหนาวเย็น เรื่อยลงมาจนถึงภาคกลางของประเทศไทยที่มีอากาศร้อนอบอ้าว ว่า

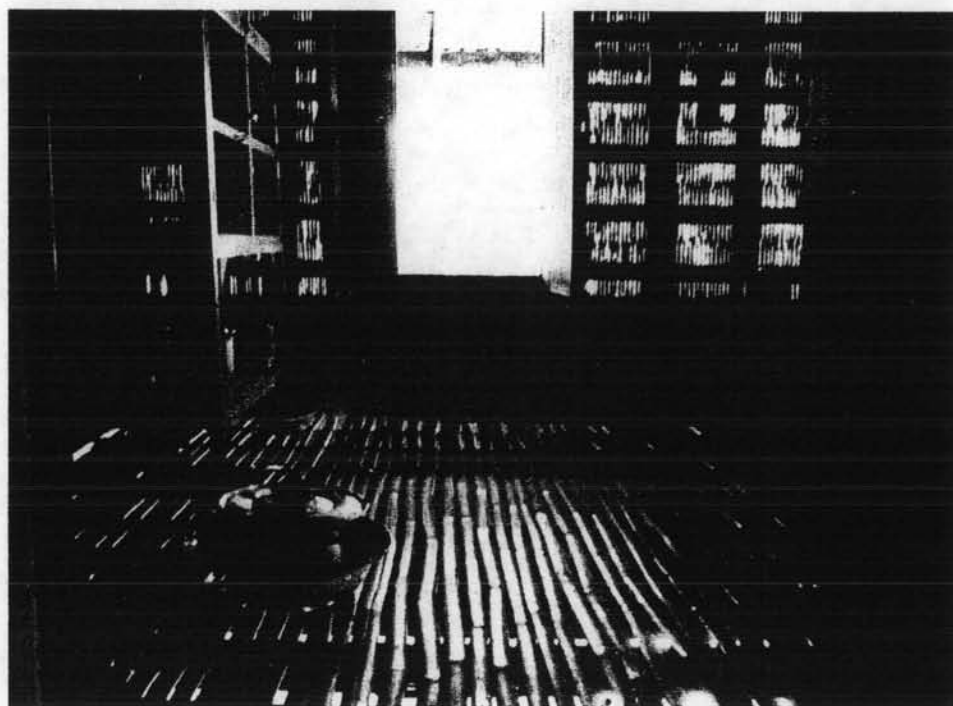
"เรือนไม่จำเป็นต้องมีเตาไฟให้ความร้อนภายในอาคารอีกต่อไป หรืออีกนัยหนึ่งการมีเตาไฟใกล้บริเวณพักอาศัยหลับนอนยิ่งทำให้รู้สึกร้อนอบอ้าวไม่สบายยิ่งขึ้น เตาไฟจึงมีเพื่อการปรุงอาหารแต่อย่างเดียว และให้อยู่ในเรือนคริว โดยมีลักษณะเป็นอาคารอีกหลังหนึ่งแยกออกมาจากอาคารใหญ่... การแยกเตาไฟออกจากส่วนที่พักอาศัยนับว่าเป็นวิวัฒนาการครั้งสำคัญยิ่งของเรือนไทยในประเทศไทย เป็นการปรับตัวให้เข้ากับดิน ฟ้า อากาศของท้องถิ่น ทำให้ผู้อยู่อาศัยอยู่ห่างไกลความร้อนของเตาไฟ อีกทั้งยังช่วยทำให้บ้านปราศจากแก๊สพิษ เชื้อ คาร์บอนไฟ และสภาวะสะสมอันยิ่งยวด...การอพยพลงได้ลงมานับ 500 กม. ของชาวไทย ทำให้ประสบปัญหาดิน ฟ้า อากาศอันร้อน ขึ้น และอบอ้าวยิ่งกว่าภาคเหนือ จนดูประหนึ่งว่าปีหนึ่งๆ มีฤดูร้อนเพียงฤดูเดียว การพัฒนาการจึงเป็นไปในแนวเดียวกันกับปรากฏในเรือนลานนาไทย คือแยกเรือนคริวไฟให้ห่างจากบริเวณที่พักอาศัยมากยิ่งขึ้น ในขณะที่คริวไฟในเรือนไทยลานนาห่างจากเรือนใหญ่ชั่วคราวเพียงทางเดิน 1 - 1.5 เมตร(ชานฮ่อม) เรือนไทยภาคกลางมีคริวไฟห่างออกไปไม่ต่ำกว่า 3 เมตรขึ้นไป..."³⁷

³⁷ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 54.

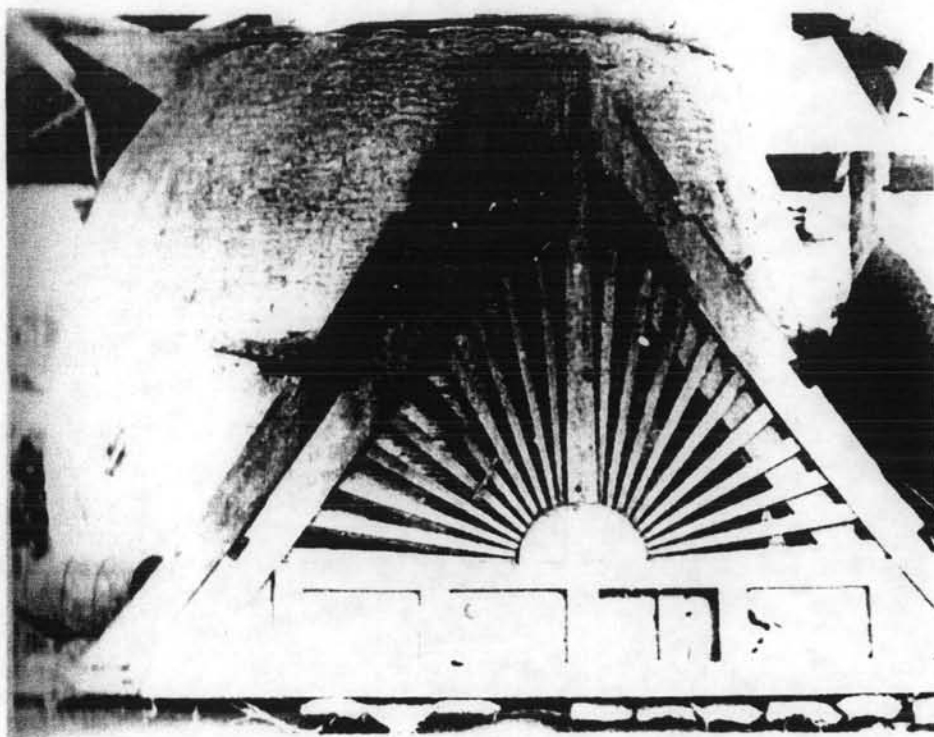
สมภพ ภิรมย์ กล่าวถึง “การแยกเรือนครัวไว้ต่างหาก เป็นอีกประการหนึ่งที่ ป้องกันความร้อนจากเตาไฟ – กลิ่นและควันในยามอากาศอบอ้าว – และเรือนครัว มักนิยมทำเป็นฝาไม้ไผ่ขัดแตะ เพื่อมีช่องโปร่งระบายอากาศและควันไฟ และยอด จั่วหัวท้ายยังทำเป็นช่องโล่งโปร่ง เพื่อระบายควันและอากาศร้อนอีกด้วย... อีกทั้ง ตำแหน่งของเรือนครัวควรแยกไปอยู่ด้านตะวันตก เชื่อมด้วยชาน เพราะเรือนครัวจะ ได้บังตะวันตอนบ่ายจะได้ร่มเงาหน้าครัว”³⁸

สรุปว่า ลักษณะครัวในเรือนไทยภาคกลางแบบแผนนิยมที่แยกออกมาเป็นตัวเรือนต่างหาก จากตัวเรือนนอน หรือการไม่นำเตาไฟไว้รวมกับพื้นที่นอนเป็นภูมิปัญญาของเรือนที่ไม่ทำให้ตัวเรือนนอนร้อนเพิ่ม ยิ่งขึ้น เพราะภาคกลางมีลักษณะภูมิอากาศที่ร้อนอบอ้าวอยู่แล้ว อีกทั้งเรือนครัวเองยังต้องมีลักษณะโปร่งลมเช่น อาศัยฝาสำหรับด ฝาขัดแตะ หน้าจั่วพระอาทิตย์ เพื่อให้ระบายความร้อนและควันไฟเป็นเรื่องหลัก

ภาพที่ 17 แสดงองค์ประกอบพื้น-ผนังเรือนครัวไฟ
(แหล่งที่มา: ฤทัย ใจจงรัก, 2518)

³⁸ สมภพ ภิรมย์, บ้านไทยภาคกลาง, หน้า 24, 36.

ภาพที่ 18 แสดงลักษณะหน้าจั่วพระอาทิตย์ในใช้กับเรือนครัวของเรือนไทยภาคกลาง
(แหล่งที่มา: โชติ กัลยานมิตร, 2518)

สรุปภูมิปัญญาของเรือนไทยภาคกลางในการแก้ปัญหาความร้อนชื้น

1. หลังคาจั่วทรงสูงเพื่อระบายน้ำฝนและช่วยบรรเทาความร้อนจากแสงแดด
2. กันสาดเพื่อป้องกันแดดส่องและฝนสาดโดนฝาเรือนโดยตรง
3. ยกใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันความชื้นจากดินและได้ลมพัดเย็นจากใต้ถุนเรือน
4. ระเบียงและชานเป็นพื้นที่โล่ง ลมโกรกเหมาะกับลักษณะภูมิอากาศร้อนชื้น
5. ช่องลมเพื่อระบายถ่ายเทอากาศภายในตัวเรือน ได้แก่ ช่องลมหน้าจั่วหลังคา ช่องลมที่ฝาเรือน และช่องลมที่พื้นเรือน
6. ทิศในการวางตัวเรือนตามตะวันเพื่อให้ได้รับลมประจำและหันด้านสกัดรับแดดช่วงบ่าย
7. ครัวแยกออกมาเป็นเรือนต่างหากจากตัวเรือนนอน